

» KIJEVI CSIRKE «

[Geo]politika a mai Ukrajnában

SZERKESZTETTE: **Fedinec Csilla**

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

KALLIGRAM

»KIJEVI CSIRKE«
(Geo)politika a mai Ukrajnában

» KIJEVI CSIRKE «

(Geo)politika a mai Ukrajnában

SZERKESZTETTE:

Fedinec Csilla

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

KALLIGRAM

Budapest, 2019

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

SZERKESZTETTE:

Fedinec Csilla (MTA TK Kisebbségkutató Intézet)

LEKTORÁLTA:

Halász Iván (MTA TK Jogtudományi Intézet)

Minden jog fenntartva!

© MTA TK, 2019

© Szerzők, Szerkesztő, 2019

ISBN 978-963-468-105-2

Tartalom

Előszó	9
<i>Georgii Kasianov</i>	
A sztereotípiákról: „Nyugat-Európa”, „Kelet-Európa”, „posztszovjet térség”	13
<i>Jeszenszky Géza</i>	
Az 1991-es magyar–ukrán alapszerződés jelentősége	45
<i>Magyarics Tamás</i>	
A „kijevi csirke”-beszéd-től az Euromajdanig. Az Egyesült Államok Ukrajna-politikája a hidegháborút követő évtizedekben	63
<i>Gálik Zoltán</i>	
Az EU–Ukrajna kapcsolatok és a Társulási Megállapodás értékelése ..	79
<i>Mitrovits Miklós</i>	
Feszült barátság: a lengyel–ukrán kapcsolatok az Euromajdan után ..	92
<i>Deák András</i>	
Egy harmincéves alkalmazkodás története – az ukrán gázipar a függetlenség óta	117
<i>Karácsonyi Dávid – Eröss Ágnes – Tátrai Patrik – Kovály Katalin – – Hrihorij Pidhrusny</i>	
Demográfiai folyamatok és erőforrások Ukrajnában a geopolitikai törésvonalak tükrében	136

Michael Moser

A modern ukrán nyelv sztenderdizációja:
néhány általános megjegyzés 158

Cserniczkó István

Az ukrán többségi nyelvészet színe és fonákja 172

Dobos Balázs

Ukrán kisebbségi önkormányzatiság Magyarországon 237

KRONOLÓGIA

Dobos Balázs

A magyarországi ukrán kisebbség, 1988–2018 265

Fedinec Csilla

Ukrajna, 1991–2018 281

Az ukrajnai többnyelvűség színe és fonákja

Csernicskó István*

A Szovjetunió a szövetségi köztársaságok és azok némelyikén belül létrejött autonóm köztársaságok és körzetek révén nagyrészt etnolingvisztikai elven szerveződő adminisztratív egységekből állt. Az első világháború után Európában megszorodó nemzetállamok között így a szovjet állam ideológiai alapja egyrészt a távlati célként kitűzött kommunizmus elérése, másrészt a birodalom keretein belül megjelenített nemzeti önrendelkezés volt. A totalitárius szovjet birodalom – akárcsak a szintén föderatív berendezkedésű Jugoszlávia – nagyobb etnolingvisztikai változatosságot őrzött meg területén az 1990-es években bekövetkezett széthullásig, mint Kelet-Közép-Európa nemzetállamai.¹ Igaz ugyan, hogy „[A] föderatív államberendezkedés tulajdonképpen csak díszlet volt, valódi működését a »demokratikus centralizmus« és a központosított kommunista pártidiktatúra lehetetlenné tette. [...] A soknemzetiségű föderalizmus gondolatából – inkább a köztársaságokban s jóval kevésbé az autonóm egységekben – csak egy bizonyos fokú kulturális autonómia valósult meg, melyet azonban a váltakozó sikerrel gyakorolt, régióként is különböző hatékonyságú oroszítás mind szűkebb korlátok közé szorított”²

A Szovjetunió szétesése előtti időszakban összesen 53 olyan közigazgatási egység (szovjet szocialista köztársaság, autonóm szovjet szocialista köztársaság, autonóm körzet) volt az ország területén, melyek elsődleges szervező elve az etnikum volt. Ilyen volt a 15 szovjet szövetségi köztársaság (orosz, ukrán, belarusz, észt, lett, litván, moldáv, kazah, grúz, örmény,

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja (Beregszász), Pannon Egyetem (Veszprém).

¹ Kamusella, Tomasz: *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009) 37.

² Brunner, Georg: *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában* (Budapest: Teleki László Intézet, 1995) 18.

üzbég, kirgiz, tadzsik, azerbajdzsán és türkmén) mellett például az Abház, a Baskír, a Burját, a Komi, a Mari, a Tatár stb. Autonóm Szovjet Szövetségi Köztársaság. Emellett létezett az úgynevezett autonóm körzet fogalma is. Ilyen volt például a nyenyec, a komi-permi vagy a zsidó autonóm körzet. A Szovjetunió utolsó éveiben a birodalomban közel 150 nyelven folyt oktatás, jelentek meg újságok stb.³ A szövetségi köztársaságok mintegy kvázi nemzetállamként működtek a Szovjetunió belül:⁴ definiált határokkal, ehhez a területhez köthető nyelvvel, saját címerrel, zászlóval, fővárossal, himnusszal, alkotmánnyal, törvényekkel, parlamenttel, államigazgatási tapasztalatokkal bíró hivatalnokréteggel és – igaz: szovjet és kommunista, de – nemzeti (párt)elittel (is) rendelkeztek. A birodalom szétesését követően létrejött tizenöt utódállam – melyek többsége a szuverenitás elnyerése után nemzetállam építésébe fogott – gyakorlatilag az egykori szovjet szövetségi köztársaságok határait örökölve, azokon belül nyert függetlenséget.⁵

A Szovjetunió széthullása után az egyik tagköztársaságból független állammá vált Ukrajna számára az állam- és nemzetépítést megkönnyítette a szovjet múltból megörökölt intézményrendszer. A Szovjetunió belül az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság is rendelkezett viszonylag pontosan rögzített külső és belső közigazgatási határokkal, működő parlamenttel és minisztériumokkal Kijevben, köztársasági alkotmánnyal és jogrendszerrel, képvisellel az ENSZ-ben, működtek az államigazgatási hivatalok, s azokban képzett hivatalnokok dolgoztak, a közigazgatás – az orosz mellett – részben ukrán nyelven is működött stb. Másrészt azonban – a mély gazdasági válság és a társadalmi, politikai átalakulás okozta sokk hatásával terhelten – a nemzetiesítési folyamatot megnehezítette a jelentős orosz közösség, amely szociológiai értelemben egyik napról a másikra kisebbségi helyzetben találta magát a függetlenné vált egykori szovjet tagköztársaságban.⁶ A nagyszámú orosz jelenléte a felszínen egy-

³ Grenoble, Lenore A.: *Language Policy in the Soviet Union* (New York–Boston–Dordrecht–London–Moscow: Kluwer Academic Publishers, 2003) 1–2.

⁴ Kamusella: *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*, i. m., 175.

⁵ Brunner: *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában*, 1995, i. m., 18.; Kamusella: *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*, i. m., 42–43.

⁶ Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996) 17.

részt az orosz közösség státusa meghatározásának problémájaként jelent meg. Másrészt a konfliktus – a nyelv mint identitásjegy szimbolikus szerepe miatt – gyakran az ukrán–orosz nyelvi küzdelmek formájában jelentkezett.⁷ Ezek a pozícióharcok meghatározzák a nyelvi helyzet megítélését, valamint a két- vagy többnyelvűséghez való viszonyt is Ukrajnában.

Az ukrainai nyelvi helyzet elemzése kedvelt kutatási téma. Számos, különböző szempont szerint készült összefoglaló jelent meg a témában, melyek bemutatják a problematikus kérdéseket.⁸ A szakértők szerint az egyik alapvető probléma az, hogy nincs konszenzus arról, milyen szerepe van a szovjet világ utáni új identitás konstruálásában és a nemzetépítésben az ukrán nyelvnek; milyen státusszal bírjon Ukrajnában az orosz nyelv;⁹

⁷ Cserniczkó István: Az ukrán–orosz nyelvi háború és a kárpátaljai magyarság. *Kisebbségkutatás*, 2006, 4. sz. 764–769.

⁸ Besters-Dilger, Juliane (ed.): *Language policy and language situation in Ukraine: Analysis and recommendations* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009); Bowring, Bill: The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: Lara Ryazanova-Clarce (ed.): *The Russian Language Outside the Nation* (Edinburgh: Edingurgh University Press, 2014) 56–78.; Kulyk, Volodymyr: Language identity, linguistic diversity and political cleavages: evidence from Ukraine. *Nations and Nationalism*, 2001, № 3. 1–22.; Майборода, Олександр та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом* (Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008); Pavlenko, Aneta: Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11, 2008, № 3–4. 275–314.; Руда, Олена: *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі* (Київ: Інститут української мови НАН України, 2012); Taranenko, Oleksandr: Ukrainian and Russian in contact: attraction and estrangement. *International Journal of the Sociology of Language*, 183, 2007, 119–140.; Ulasiuk, Iryna: The Ukrainian Language: what does the future hold? (A Legal Perspective). In: Antoni Milian-Massana (ed.): *Language Law and Legal Challenges in Medium-Sized Language Communities. A Comparative Perspective* (Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms, 2012) 25–51.; Вишняк, Олександр: *Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз)* (Київ: Інститут соціології НАН України, 2009).

⁹ Arel, Dominique: Language Politics in Independent Ukraine: Towards One or Two State Languages. *Nationalities Papers*, 23, 1995, № 3. 597–622.; Korostelina, Karina V.: Mapping national identity narratives in Ukraine. *Nationalities Papers*, 41, 2013, № 2. 293–315.; Kulyk, Voldymyr: Constructing common sense: Language and ethnicity in Ukrainian public discourse. *Ethnic and Racial Studies*, 29, 2006, № 2. 281–314.; Kulyk, Volodymyr: What is Russian in Ukraine? Popular Beliefs Regarding the Social Roles of the Language. In: Lara Ryazanova-Clarce (ed.): *The Russian Language Outside the Nation* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014) 117–140.; Kuzio, Taras:

az azonban szinte fel sem vetődik, milyen funkciókat kaphatnak más kisebbségi nyelvek.¹⁰

A kutatók többször felhívták a figyelmet arra, hogy Ukrajnában a nyelvi kérdés erősen átpolitizált, és a probléma rendezetlensége ideológiák, etnikumok és nyelvek konfliktusához vezethet.¹¹ Nem véletlen, hogy a nemzetbiztonságról szóló törvény¹² 6. cikkelye a prioritást élvező nemzeti érdekek között tartja számon a nyelvi helyzet rendezését. Petro szerint

Ukraine: State and Nation-building (London: Routledge, 1998); Polese, Abel: Language and Identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building? *Studies of Transition States and Societies*, 3, 2011, № 3. 36–50.; Shumlanskyi, Stanislav: Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*, 201, 2010, 135–161.; Stepanenko, Viktor: Identities and Language Politics in Ukraine: The Challenges of Nation-State Building. In: Farimah Daftary – François Grin (eds.): *Nation-Building Ethnicity and Language Politics in transition countries* (Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute, 2003) 109–135.; Заремба, Олександр – Римаренко, Сергій: Механізми політичної мобілізації мовних груп: антрепренери, гасла, заходи. In: Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, і. м., 235–257.; Заремба, Олександр – Римаренко, Сергій: Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. In: Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, і. м., 258–280.; Zhurzhenko, Tatiana: „Language Politics” in Contemporary Ukraine: Nationalism and Identity Formation. In: A. Bove (ed.): *Questionable Returns*. IWM Junior Visiting Fellows Conferences, Vienna, Vol. 12. (2002) 1–24.; Zhurzhenko, Tatiana: A Divided Nation? Reconsidering the Role of Identity Politics in the Ukraine Crisis. *Die Friedens-Warte: Journal of International Peace and Organization*, 89, 2014, № 1–2. 249–267.

¹⁰ Кулик, Володимир: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні: націоналізація проти глобалізації. In: О. Рафальський – В. Войналович – Л. Нагорна (ред.): *Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні* (Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017) 139–168.

¹¹ Kulyk: What is Russian in Ukraine? 2014, і. м., 138–139.; Pavlenko: Multilingualism in Post-Soviet Countries, 2008, і. м., 275.; Руда: *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*, 2012, і. м., 6.; Шевченко, Лариса: Конституційна норма в суспільній дискусії щодо мовних прав в Україні. *Мовознавство*, 5, 2013, 40.; Shumlanskyi: Conflicting abstractions, 2010, і. м., 138.; Stepanenko: Identities and Language Politics in Ukraine, 2003, і. м., 121.; Ulasjuk: The Ukrainian Language, 2012, і. м., 47.; Zabrodskaia, Anastassia – Ehala, Martin: Inter-ethnic processes in post-Soviet space: theoretical background. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 2013. DOI: 10.1080/1434632.2013.845194. 1–2.; Залізник, Ганна – Масенко, Лариса: *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній* (Київ: Виданичий дім „КМ Академія”, 2001) 96.

¹² Закон України „Про основи національної безпеки України” № 964-IV (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. A törvény 2018. június 21. óta nem hatályos, mert új jogszabály váltotta fel: Закон України „Про основи національної безпеки України”

azonban „Ukrajnában a nyelvpolitika olyannyira vitatott, hogy a politikusok szinte bármilyen módon képesek tagadni, hogy a kérdés létezik”.¹³ Nahorna szintén úgy véli, hogy Ukrajnában nincs nyelvi alapú konfliktus.¹⁴ Szociológusok is gyakorta hivatkoznak arra, hogy a nyelvi problémakör nem érdeklí igazán az embereket Ukrajnában.¹⁵

Amint azonban látjuk majd, a probléma valós és megoldásra váró. A kutatók is kénytelenek voltak elismerni, hogy ez a kérdés rendre éles politikai csatározások tárgya.¹⁶ 2013 ősze, 2014 tavasza óta ennél is több. A közelmúlt ukrainai eseményeinek – a „méltóság forradalma”, a Krim orosz megszállása, a kelet-ukrainai fegyveres konfliktus kitörése – természetesen nem a nyelvi helyzet és nem a nyelvpolitika a közvetlen kiváltó oka. A nyelvi kérdés azonban – amely az országot sújtó fegyveres konfliktus kialakulásának és eszkalálódásának egyik ürügye volt¹⁷ – alapjaiban határozza meg az ukrainai állam- és nemzetépítés sikerét; a rendezésére választott út nagyban befolyásolja, milyen lesz az ország jövője.

№ 2469-VIII (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>. Az új törvény már nem tartalmazza a nyelvi helyzetre utaló kitétel.

¹³ Petro, N. Nicolai: Ukraine's Ongoing Struggle with its Russian Identity. *World Politics Review*, May 6, 2014. 1–10.

¹⁴ Нагорна, Лариса: *Політична мова і мовна політика: Діапазон можливостей політичної лінгвістики*. (Київ: Світогляд, 2005) 293.

¹⁵ Вишняк, Олександр: *Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи*, i. m., 117.

¹⁶ Uo. 128–129.

¹⁷ Cserniczkó István: A nyelvpolitika mint a fegyveres konfliktus (egyik) ürügye Ukrajnában. *Hungarológiai Közlemények*, 1, 2015. 1–14.; Cserniczkó István: Az ukrán nyelvpolitika és többnyelvűség az ATO-korszakban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XXVIII, 2015. 165–183.; Cserniczkó István: *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában* (Ungvár: Autdor-Shark, 2016); Cserniczkó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In: Márku Anita – Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* (Ungvár: Autdor-Shark, 2015. 206–238); Cserniczkó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika Ukrajnában, 2015. március. *Magyar Nyelvőr*, 139, 2015, 2. sz. 145–156.; Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Language Policy and National Feeling in Context Ukraine's Euromaidan, 2014–2016. *Central European Papers*, V, 2017, № 1. 81–100.

A nyelvi helyzet kihívásai

Az ukrán nyelv államnyelvi státusának törvénybe foglalása (az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény¹⁸ révén) „az egyik első lépés volt az ország deszovjetizálása és függetlensége felé”¹⁹ – állapítja meg Bilaniuk. Mások azonban ezzel szemben inkább úgy látják, hogy ez a nyelvtörvény kompromisszum volt az ukránosítás és a fennálló status quo fenntartása között.²⁰ Ulasiuk azt gondolja, hogy „bár a törvény nem biztosított második államnyelvi státuszt az oroszoknak, »a nemzetek közötti érintkezés nyelve a Szovjetunió népei között« pozícióját megerősítették”.²¹ Kulyk szerint a törvény egyaránt elősegítette az ukrán nemzetépítést és az orosz nyelv továbbra is zavartalan és folyamatos jelenlétét az élet számos területén.²² Kotygorenko olyan kompromisszumként értelmezte a jogszabályt, amely egyrészt kodifikálta az ukrán államnyelvi státusát, másrészt azonban konzerválta az orosz nyelv privilegizált helyzetét a társadalmi és közélet számos színterén.²³ Arel úgy értékelte az 1989-es nyelvtörvényt, hogy elfogadásával az ukrán elit csupán másolni próbálta a saját nyelvüket államnyelvi pozícióba emelő hasonló észt, lett, litván és moldáv²⁴ nyelvtörvények példáját.²⁵ Azonban a nyelvtörvény 1989-es elfogadása mégis valamilyen mértékben nyelvpolitikai irányváltást is jelzett, s mindez együtt jelentkezett a társa-

¹⁸ Закон України „Про мови в Українській РСР” № 8312-XI (1989). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (2018-12-01)

¹⁹ Bilaniuk, Laada: Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine. *Language in Society*, 32, 2003, 50.

²⁰ Arel: Language Politics in Independent Ukraine, 1995, i. m., 599.; Бестерс-Дільгер Юліане: Нація та мова після 1991 р. – українська та російська в мовному конфлікті. In: Андреас Каппелер (ред.): *Україна. Процеси націотворення* (Київ: Видавництво „К.І.С.”, 2011) 354.

²¹ Ulasiuk: The Ukrainian Language, 2012, i. m., 33–34.

²² Kulyk: Constructing common sense, 2006, i. m., 310.

²³ Котигоренко Віктор: *Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт* (Київ, 2004) 518–519.

²⁴ A tanulmányban a *moldáv* megnevezést használom mind a nép, mind a nyelv megnevezésére a többek által használt *moldován* helyett; ez utóbbi megnevezés az orosz/ukrán *молдован*, illetve az angol *Moldovan* átvétele. A *moldáv* (és nem a *moldován*) alak használatos az értelmező kéziszótárban is.

²⁵ Arel, Dominique: Double Talk: Why Ukrainian Fight Over Language. *Foreign Affairs*, 19 March, 2014.

dalmi és politikai átalakulásokkal, a politikai, gazdasági és kulturális értékrend megváltozásával.²⁶

A függetlenség elnyerése óta az ukrán állam nyelvpolitikájának leghangsúlyosabb törekvése az ukrán államnyelvi státusának megerősítése, az ukrán nyelv használati körének folyamatos bővítése.²⁷ A szuverenitás első éveiben a többségi nemzet és az ország kisebbségeinek céljai e téren sok tekintetben egybeestek: a Szovjetunió szétesését követően mind az ukránok, mind pedig a románok, magyarok, lengyelek, krími tatárok stb. körében felerősödött a saját kultúra és nyelv iránti érdeklődés, megjelentek a saját nyelv használati körének kiterjesztésére irányuló igények a korábban privilegizált helyzetű orosz nyelv pozíciójával szemben. Ám miközben az ukrán többség és a kisebbségek helyzete a Szovjetunióban több szempontból megegyezett, 1991 után a saját nyelv pozícióinak erősítésére irányuló párhuzamos törekvések keresztezik egymást: az ukrán állami nyelvpolitika ahhoz ragaszkodik, hogy mindazokat a funkciókat, melyekkel korábban az orosz nyelv rendelkezett, az ukrán vegye át, a nemzeti kisebbségek viszont minél több nyelvhasználati színtéren szeretnék anyanyelvüket használni. Kijev attól retteg, hogy a nemzeti kisebbségek etnikai és nyelvi reneszánsza a szeparatizmus felerősödését is magával vonja.²⁸

Besters-Dilger elemzése szerint a független Ukrajna nemzeti elitje a közös nyelvre alapozva képzelte el a nemzetállam felépítését.²⁹ A hasonló európai példák (mint például az egységes Olaszország létrejötte a 19. században) azonban arra figyelmeztetnek, hogy a nyelv akkor kerül kiemelt, központi szerepbe a nemzetépítési folyamatban, amikor a nemzetté válás egyéb összetevői (részben vagy teljesen) hiányoznak. Ukrajna eseté-

²⁶ Кулик: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні, 2017, i. m., 144.

²⁷ Cserniczkó István – Ferenc Viktória: Transitions in the language policy of Ukraine (1989–2014). In: Sloboda, Marian – Petteri Laihonon – Anastassia Zabrodskaja (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries: Two Decades after the Regime Change* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016) 349–377.; Cserniczkó István: Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. In: Simone E. Pfenninger – Judit Navracscsics (eds.): *Future Research Directions for Applied Linguistics* (Bristol: Multilingual Matters, 2017) 120–148.

²⁸ Кулик: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні, 2017, i. m., 148.

²⁹ Бестерс-Дільгер: Нація та мова після 1991 р., 2011, i. m., 352–364.

ben pedig nem lehet szó régóta egységes és évszázadok óta jól körülhatárolható területről, együtt megélt történelmi múltról, közösen kanonizált nemzeti kultúráról, egységes vallásról, vagy épp hosszú ideig fennállt államiságról.³⁰ Mindez persze nem teszi eleve lehetetlenné a nemzetépítést, ám magyarázattal szolgál arra, miért éppen az ukrán nyelvet választották a nemzet kovászává. A helyzetet bonyolítja azonban, hogy a függetlenné vált Ukrajna területén, melynek keretein belül a nemzetépítés folyik, az ukrán mellett tradicionálisan más nyelvek is használatosak, melyek között az orosz – egyrészt történelmi hagyományai, másrészt beszélőinek magas száma, harmadrészt pedig a szomszédos Oroszország miatt – a legjelentősebb.

Brunner úgy véli, „Kelet-Európa legtöbb népe a »megkésett nemzetek« sorába tartozik, melyek túlnyomórészt csak a 19., ill. 20. században – általában az első világháború eredményeként – tudtak saját államot alapítani».³¹ Egyes ukrán kutatók³² elemzése szerint a mai Ukrajnát az állam-szervező nép nyelvi és kulturális pozíciónak megkésett és befejezetlen erősítése jellemzi, itt csak most van folyamatban az Európa legtöbb államában már lezajlott nemzetiesítés. Ezért az ukrán állami nyelvpolitika nincs szinkronban az európai közösség és a függetlenségüket jóval korábban elnyert szomszédos államok (Lengyelország, Magyarország, Románia) mai nyelv- és nemzetpolitikai gyakorlatával.³³ Az ukrán nemzet most éli át és meg a nemzeté válás nehéz folyamatát, amelynek során a szomszédos államok mindegyikében kiemelt szerep jutott a nemzeti nyelvnek. Ugyanakkor az ukrán identitás megerősödése, az ukrán nyelv pozícióinak megerősítése a nemzeti kisebbségek körében aktivizálja a saját kisebbségi nyelv, kultúra, identitás és vallás megőrzésére irányuló szándékat. Ennek eredménye az a paradox helyzet, hogy az ukrainai nemzeti kisebbségek éppúgy elégedetlenek a számukra biztosított nyelvi jogok-

³⁰ Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek* (Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, 2016).

³¹ Brunner: *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában*, 1995, i. m., 42.

³² Заремба – Римаренко: *Механізми політичної мобілізації мовних груп*, 2008, i. m.; Заремба – Римаренко: *Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем*, 2008, i. m.

³³ Kamusella, Tomasz: *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*, i. m.

kal, mint ahogyan a többségi nemzet elitje aggodalmasan tekint az ukrán nyelv fejlődésének, státusának perspektíváira.³⁴ Kutatók szerint az ellentmondásos szituáció folyományaként a mai Ukrajnában mind a nemzeti kisebbségek, mind pedig az államszervező többségi nemzet körében erős a nemzeti identitás elvesztése és a nyelvi asszimiláció miatti nyugtalanság.³⁵ Nahorna úgy látja, hogy az ukrán társadalmat a *nyelvtől* és a *nyelvért* való aggodalom osztja két táborra, nem csoda hát, ha mindkét oldalon megjelenik a nyelvi küldetéstudat.³⁶ Az egyértelműen ukrán dominanciájú nyugati országrészben ugyanis attól rettegnek, hogy ha az orosz második államnyelvvé válik, akkor megszűnik az ukrán államiság, veszélybe kerül az ukrán nyelv és nemzet; az államigazgatást kivéve szinte teljes mértékben orosz nyelvű délen és keleten ezzel szemben úgy gondolják, az ukránosító politika létében veszélyezteti az orosz nyelvet és az oroszok nemzeti azonosságtudatát Ukrajnában.³⁷ Ha megvizsgáljuk az *1. táblázat* adatait, azt láthatjuk, hogy ez az aggodalom nem tűnik teljesen alaptalannak: Ukrajnában a két legutóbbi census, 1989 és 2001 között valamennyi nemzeti közösség körében csökkent azoknak az aránya, akiknél a nemzetiség és az anyanyelv egybeesik. Ez a tendencia a két legnagyobb közösséget: az ukránokat és az oroszokat is érintette, mégpedig közel azonos arányban.³⁸

³⁴ Заремба – Римаренко: Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем, 2008, i. m. 276.

³⁵ Arel: Double Talk, 2014, i. m.

³⁶ Нагорна: *Політична мова і мовна політика*, 2005, i. m., 268–269.

³⁷ Cserniczkó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2013) 237–280.

³⁸ A románok körében megfigyelhető jelentős, 29,46%-os növekedés annak eredménye, hogy a korábban moldávként számon tartottak közül sokan újra román nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallották magukat.

I. táblázat. A nemzetiségi és nyelvi asszimiláció mértéke Ukrajna nemzetiségi körében az 1989. és 2001. évi népszámlálások adatai alapján³⁹

	Az adott nemzetiségűek abszolút száma		Különbség 2001 és 1989 között (fő)	Anyanyelve és nemzetisége azonos (%-ban)		Különbség 2001 és 1989 között (%-ban)
	1989	2001		1989	2001	
Ukránok	37 419 053	37 541 693	122 640	87,72	85,16	-2,56
Oroszok	11 355 582	8 334 141	-3 021 441	98,39	95,92	-2,47
Belaruszok	440 045	275 763	-164 282	35,5	19,79	-15,71
Moldávok	324 525	258 619	-65 906	77,97	70,04	-7,93
Krími tatárok	46 807	248 193	201 386	92,58	92,01	-0,57
Bolgárok	233 800	204 574	-29 226	69,54	64,15	-5,39
Magyarok	163 111	156 566	-6 545	95,65	95,44	-0,21
Románok	134 825	150 989	16 164	62,28	91,74	29,46
Lengyelek	219 179	144 130	-75 049	12,55	12,95	0,4
Zsidók	486 326	103 591	-382 735	7,12	3,1	-4,02
Görögök	98 594	91 548	-7 046	18,53	6,37	-12,16
Tatárok	86 875	73 304	-13 571	48,91	35,15	-13,76
Cigányok	47 917	47 587	-330	58,59	44,69	-13,9
Azerbajdzsánok	36 961	45 176	8 215	72,43	53,03	-19,4
Németek	37 849	33 302	-4 547	23,19	12,18	-11,01
Gagauzok	31 967	31 923	-44	79,46	71,49	-7,97
Összesen	51 452 034	48 240 902	-3 211 132	87,85	85,18	-2,67

A szociológiai felmérések eredményei sem mutatják az ukrán nemzetiségűek töretlen sikerességét. Amint arra Kulyk rámutat, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete által 1992 és 2012 között évente országos reprezentatív mintán elvégzett felmérések szerint az ukrán nemzetiségűek aránya az 1992-es 62%-ról két évtizeddel később,

³⁹ Összeállítva Левенець Ю. та ін. (ред.): *Закарпаття в етнополітичному вимірі* (Київ, ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2008) 649–650., illetve <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (2018-09-12) alapján.

2012-ре mindössze 66%-ra nőtt; a magukat orosz nemzetiségűként identifikálók aránya ennek megfelelően alig csökkent: az 1992-es 35%-ról 2012-re mindössze 32%-ra esett vissza.⁴⁰ Az ukrán tudományosságban megszokott módon Kulykot az már egyáltalán nem foglalkoztatja, hogy az ország két nagy etnikai közösségének együttes aránya 2012-re 98%-osra nőtt (a nem ukrán és/vagy orosz nemzetiségűek aránya már csupán 2% volt az országos reprezentatív kutatás adatai alapján, az etnikai és nyelvi sokszínűség tehát csökkent). Az is kiderül ugyanakkor az adatokból, hogy a magukat ukrán nemzetiségűnek vallók aránya gyorsabban emelkedik, mint azoké, akik az ukránt tekintik anyanyelvüknek, és még lassabban nő azoknak a hányada, akik kizárólag az ukrán nyelvet használják a hétköznapokban.⁴¹

Nagyrészt a fentiek következtében az ukrán tudományosságban máig nincs konszenzus a tekintetben, hogyan határozzák meg az Ukrajnában élő orosz etnikai közösséget. Egyesek szerint diaszpórának kell őket tekinteni,⁴² mások etnikai vagy nemzeti kisebbségként kezelik őket.⁴³ Sulha „szuper-kisebbségként” tekint rájuk.⁴⁴ Olyan írások is olvashatók, melyek szerint az ukrainai oroszok őshonos nép Ukrajna bizonyos területein.⁴⁵ Ugyanakkor olyan véleményekkel is találkozni lehet, melyek szerint az orosz közösség státusát mielőbb rendezni kell Ukrajnában, és meg kell határozni sajátos helyzetükből fakadó jogállásukat.⁴⁶

⁴⁰ Кулик: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні, 2017, і. м., 154.

⁴¹ Уо.

⁴² Pavlenko, Aneta: Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics*, 26, 2006, 78–99.

⁴³ Рябчук, Микола: Від Малоросії до України. Парадокси зацізнілого націєтворення (Київ: Критика, 2000).

⁴⁴ Шульга, Микола: Політико-правові моделі забезпечення прав національних меншин. *Бюлетень ДНЦ „Демократичні Ініціативи”*, 14, 1995, 34–35.

⁴⁵ Котигоренко, Віктор: Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації (Київ: Світогляд, 2005) 188.

⁴⁶ Баурінг, Білл: Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов'язання і український закон та законодавство. In: Бестерс-Дільгер Юліане (ред.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, Київ, 2008. 55–95.; Bowring, Bill: International Standards and Obligations, and Ukrainian Law and Legislation. In: Besters-Dilger (ed.): *Language Policy and Language Situation in Ukraine*, 2009, і. м., 57–100.

Az ukrajnai oroszok etnikai vagy nemzeti kisebbségként való kezelése nemcsak a szakértői véleményekben dominál, hanem ezt az álláspontot támogatja az ukrajnai jogrend is, amely nemzeti kisebbségként határozza meg az országban élő orosz közösséget. Azonban épp maga az ukrajnai jogalkotás, például Ukrajna Alkotmánya tekinti az oroszokat más kisebbségi közösségeknél magasabb, kiemelt státusúnak. „Ukrajnában garantált az orosz és Ukrajna más nemzeti kisebbségei nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme” – fogalmaz például az Alkotmány (10. cikkely).⁴⁷ Erre a helyzetre Rjabcsuk is felhívja a figyelmet: „az orosz nyelvű kisebbség Ukrajnában nemcsak politikailag és kulturális szempontból volt privilegizált – mint a birodalmi többség képviselője –, hanem szociálisan is: mint főként városi lakosság, mely fölötte áll az elsősorban falusi, jobbágyosított ukrán nyelvű kolhozistáknak”.⁴⁸ Tehát az ukrán–orosz probléma más dimenziókat is nyer a nyelvi vonatkozások révén, hisz Ukrajnában mind az etnikai ukránok, mind más kisebbségek körében jelentős arányú nyelvi asszimiláció ment végbe az orosz nyelv javára.

Az ukrajnai oroszok státusa azért is jelentkezett rendezésre váró feladatként, mert a Szovjetunió széthullását követően a többmillió ukrajnai orosz közösség úgy vált egyik pillanatról a másikra kisebbséggé, azaz *de jure* alárendelt státusúvá, hogy korábban a szovjet birodalom nyelvi és kulturálisan is privilegizált csoportjához tartozott, *s de facto* ezeket a kedvező gazdasági, politikai és kulturális pozíciókat részben az államváltás után is sikerült átmentenie.⁴⁹ A helyzetbe kódolt konfliktus abból fakad, hogy az új államszervező etnikum, azaz az ukránok az orosz közösség összes volt és még féltve őrzött pozíciójára igényt tart. Az ukrajnai helyzethez hasonló konstrukciókat elemezve Brubaker megállapítja: hogy kompenzálják a diszkriminációt, „mely felfogásuk szerint a múltban érte őket, a nemzetiesítő elitek cselekvést sürgetnek és vállalnak az etnokulturális államalkotó nemzet nyelvének, kultúrájának, demográfiai

⁴⁷ Конституція України (1996). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (2018-12-01)

⁴⁸ Рябчук Микола: *Від Малоросії до України. Парадокси запізнілого націєтворення*, i. m., 160.

⁴⁹ Brubaker, Rogers: *Nacionalizmus új keretek között*. (L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2006) 16.; Zabrodszkaja, Anastassia – Ehala, Martin: *Inter-ethnic processes in post-Soviet space: theoretical background*, i. m., 1.

túlsúlyának, gazdasági fejlődésének, politikai hegemoniájának előmozdítása érdekében”⁵⁰

A Krím Oroszország általi annektálása, a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus tovább bonyolítja az ukrán–orosz viszonyt. Mindezek a tényezők alapvetően meghatározzák az ukrán nemzetiségi és nyelvpolitikát. A fentiek alapján az is érthetővé válik, miért tekinti Ukrajna az egyik legfontosabb nemzet- és nyelvpolitikai célnak azt, hogy az ukrán nyelv valóban úgy funkcionáljon az ország egész területén, mint egyedüli és kizárólagos államnyelv. Azaz Ukrajna – Brubaker fogalmát alkalmazva – nemzetiesítő, nemzetállamot építő országgént jellemezhető.⁵¹ Olyan államként, ahol a nemzeti elitek a szovjet gyarmatból függetlenné vált Ukrajnát „megvalósulatlan» nemzetállamnak tekintik, olyan államnak, melynek az a rendeltetése, hogy nemzetállam – egy bizonyos nemzet birtokában lévő és céljait szolgáló állam – legyen, de amely egyelőre még nem nemzetállam (vagy legalábbis nem megfelelő fokon az); ezzel együtt jár az a hajlandóság, hogy az észlelt hiányosságot orvosolják, s azzá tegyék az államot, amivé voltaképpen és legitím módon rendeltetése szerint lennie kell”.⁵² Mindezek a folyamatok csak Ukrajna sajátos, a nyelvpolitikát is meghatározó nyelvi helyzetének kontextusában értelmezhetők.

A kétnyelvű Ukrajna

Ukrajnában két nagy nyelv uralja a nyelvhasználati színterek legnagyobb részét: az ukrán és az orosz. „Ukrajna legnagyobb része számára a kétnyelvűség a realitás” – írja például Bowring.⁵³ Hasonlóan vélekedik Shumlianskyi is: „Ukrajnában a nyelvi helyzet egyik alapvető jellemzője a társadalom kétnyelvűsége”.⁵⁴ Bilaniuk szerint „Ukrajnában mindenki kétnyelvű, különböző mértékben”.⁵⁵ Arel egyértelműen kijelenti, hogy

⁵⁰ Brubaker: *Nacionalizmus új keretek között*, i. m., 18.

⁵¹ Uo. 68–71.

⁵² Uo. 68.

⁵³ Bowring: *The Russian Language in Ukraine*, 2014, i. m., 70.

⁵⁴ Shumlianskyi: *Conflicting abstractions*, 2010, i. m., 135.

⁵⁵ Bilaniuk, Laada: *Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows*. *International Journal of the Sociology of Language*, 210, 2010. 109.

„Ukrajna kétnyelvű állam”.⁵⁶ Uffelmann úgy látja, hogy a mai Ukrajnában „nehéz egyértelműen egynyelvű társadalmi szektort találni, legyen az az oktatás, a tudományos szféra vagy a tömegkommunikáció.”⁵⁷ Ivanova kutatásai is arra mutatnak rá, hogy a központi kormányzatnak az ukrán egynyelvűséget támogató jogalkotó szándéka és politikai nyomása ellenére „Ukrajna továbbra is kétnyelvű maradt”.⁵⁸ „Ukrajna gyakorlatilag kétnyelvű ország, ahol, úgy tűnik, mindenki egyaránt ért ukránul és oroszul, és ahol a döntő többség (a különféle közvélemény-kutatások során a válaszadók nagyjából kétharmada) azt állítja, hogy szinte folyékonyan beszél mindkét nyelvet” – foglalja össze a helyzetet Rjabcsuk.⁵⁹ Ezt a széles körben elterjedt kétnyelvűséget mutatjuk be az alábbiakban.

Annak ellenére, hogy az állam egykori elnöke, volt miniszterelnöke, a narancsos forradalom (egyik) hőse, Viktor Juscsenko azt írta a *День* [A nap] című kijevi lap 2010. október 6-án megjelent, 180. számában, hogy „Ukrajna – klasszikus monoetnikus ország”, az adatok merőben mást mutatnak.⁶⁰ Ukrajna első és mindeddig egyetlen, 2001-ben végzett népszámlálásának adataira alapozva az Állami Statisztikai Hivatal munkatársai például megállapítják: „Ukrajna lakossága nemzetiségi szerkezetének jellemzője a többnemzetiségű összetétel”.⁶¹

A népszámlálási adatlapon a nyelvi ismérveket firtató 7. blokk „a” kérdése az anyanyelv iránt érdeklődött. A számlálólapon azt a nyelvet kellett rögzíteni, amelyiket a kérdezett megnevezett. Az adatlap kitöltéséhez készült útmutató⁶² kiemeli, hogy az anyanyelv és a nemzetiség különböz-

⁵⁶ Arel: *Double Talk*, 2014, i. m.

⁵⁷ Uffelmann, Dirk: *The imagined geolinguistics of Ukraine*. In: Mark Bassin – Mikhail Suslov (eds.): *Eurasia 2.0: Russian geopolitics in the age of new media* (Lexington Books, Lanham, 2016) 249–274.

⁵⁸ Ivanova, Olga: *Bilingualism in Ukraine: Defining attitudes to Ukrainian and Russian through geographical and generational variations in language practices*. *Sociolinguistic Studies*, 7, 2013, No. 3.

⁵⁹ Rjabcsuk, Mikola: *A két Ukrajna* (Budapest: Örökség Kulturpolitikai Intézet, 2015) 136.

⁶⁰ Ющенко, Віктор: Чия мова – того й влада. *День* № 180, 6 жовтня 2010 р.

⁶¹ Kuras, Ivan F. – Pirozhkov, Serhyi I. (eds.): *First All-National Population Census: historical, methodological, social, economic, ethnic aspects* (State Statistic Committee of Ukraine and Institute for Demography and Social Studies, Kyiv, 2004) 99.

⁶² Інструкція щодо проведення Всеукраїнського перепису населення 2001 року і заповнення переписної документації. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0742-01> (2014-12-04)

het. Ha a válaszadó nehezen tudott dönteni, azt a nyelvet kellett beírni, amelyet a legjobban beszélt, vagy amelyet általában használt a mindennapokban és otthon. A beszélni még nem tudó, illetve kiskorú gyerekek anyanyelvét a szülők határozták meg. Kétségek esetén az általában otthon használt nyelvet kellett rögzíteni. A siketek anyanyelvének azt jegyezték be, amelyiken olvastak és írtak, vagy amelyiket a háztartásuk tagjai, illetve azok a személyek használtak, akikkel általában érintkeztek.

A 7. blokk „b” kérdése azoknak szólt, akik nem az ukránt jelölték meg anyanyelvükként, és arra vonatkozott, beszéli-e az illető az ukrán nyelvet. Az „igen” válasz feltételeként az útmutató azt szabta, hogy a kérdezett „szabadon”⁶³ beszéljen ukránul (azaz olvas, ír és folyékonyan beszél, vagy csupán folyékonyan beszél ezen a nyelven), egyébként a „nem”-et kellett bejelölni. A „c” kérdés a más beszélt nyelv iránt érdeklődött. Itt azt az anyanyelvtől és az ukrántól eltérő nyelvet kellett beírni, amelyen az adatközlő „szabadon” tudott beszélni. Mivel csak egy ilyen nyelv megnevezésére volt lehetőség, több szóba jöhető nyelv esetén azt kellett rögzíteni, amelyen a kérdezett a legjobban beszélt. A beszélni még nem tudó kisgyerekek számlálólapjára – az egyéb nyelveket nem beszélőkhöz hasonlóan – ebbe a rubrikába a „nem” beírás került. A magukat ukrán anyanyelvűnek vallók csupán egy további nyelv ismeretéről nyilatkozhattak. A nem ukrán anyanyelvűek jelölhették, hogy beszélnek-e az államnyelvet, illetve válaszolhattak arra a kérdésre is, hogy egyéb nyelven képesek-e „szabadon” beszélni.⁶⁴

A census által regisztrált adatok szerint az ország lakossága etnikailag és nyelvileg is heterogén (2. táblázat). Nemzetiségi szempontból a lakosság 22,2%-a, anyanyelvi szempontból 32,5%-a tartozott valamely kisebbséghez.

⁶³ Ukránul: вільно володіє.

⁶⁴ Csernicskó István – Molnár József: Valós és/vagy konstruált valóság az ukrainai népszámlálásokban. *Regio*, 23, 2015, 3. sz. 46–79.

2. táblázat. Ukrajna lakossága nemzetiség⁶⁵ és anyanyelv⁶⁶ szerint
(2001-es census adatai alapján)

	nemzetiség szerint		anyanyelv szerint	
	fő	%	fő	%
ukrán	37 531 510	77,80018	32 570 743	67,51686
orosz	8 334 141	17,27609	14 273 670	29,58831
belarusz	275 763	0,57164	56 249	0,11660
moldáv	258 619	0,53610	185 032	0,38356
krími tatár	248 193	0,51449	231 382	0,47964
bolgár	204 574	0,42407	134 396	0,27859
magyar	156 566	0,32455	161 618	0,33502
román	150 989	0,31299	142 671	0,29575
lengyel	144 130	0,29877	19 195	0,03979
zsidó (jiddis)	103 591	0,21474	3 307	0,00686
örmény	99 894	0,20707	51 847	0,10748
görög	91 548	0,18977	6 029	0,01250
cigány	47 587	0,09864	22 603	0,04685
német	33 302	0,06903	4 206	0,00872
gagauz	31 923	0,06617	23 765	0,04926
szlovák	6 397	0,01326	2 768	0,00574
karaim	1196	0,00248	96	0,00020
krimcsak	406	0,00084	21	0,00004
ruszin	10183	0,02111	6725	0,01394
egyéb	510 390	1,05800	143 142	0,29672
nem adta meg	-	-	201 437	0,41756
Ukrajna összesen	48 240 902	100	48 240 902	100

⁶⁵ Forrás: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (2015-06-14)

⁶⁶ Forrás: <http://ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21> (2015-06-14)

Arel szerint, ha a 2001-es census során nem az anyanyelvre, hanem a leggyakrabban használt nyelvre kérdeztek volna rá, akkor jóval magasabb volna az orosz, és ennél is alacsonyabb az ukrán nyelvet választók aránya.⁶⁷ Példája szerint egy kijevi egyetemi hallgató – bár folyékonyan beszélt ukránul – az orosz nyelvet használta a leggyakrabban, és az orosz volt a családi szocializáció nyelve is; a census során azonban az ukránt választotta anyanyelveként, arra hivatkozva, hogy „én nem vagyok orosz”.⁶⁸

Kologyij úgy véli, hogy – akárcsak az „etnikai származás”-ra vonatkozó kérdésnél – a népszámlálási adatlap anyanyelvre vonatkozó részénél az adatközlők az „anyanyelv” fogalmát „származási nyelv”, „az édesanya által használt nyelv” jelentésben értelmezték, és így erre a kérdésre – attól függetlenül, milyen nyelvet használnak leggyakrabban vagy mely nyelvet ismerik a legjobban – sokan azért választották az ukránt, mert gyermekkorukban a környezetük elsősorban ezt a nyelvet használta a családban.⁶⁹ Hasonlóan érvel Kuzio is, aki szerint a megkérdezettek hajlamosak voltak az „anyanyelv” kérdésre adott választ az etnikai identitásuk egyfajta tesztjeként értékelni, ezért magasabb lett az ukrán ajkúak száma a valósnál.⁷⁰

A népszámlálás adatai alapján Ukrajna lakosságának 56,84%-a anyanyelven kívül még legalább egy nyelven „szabadon beszél”-t. Ez az arány a városban élők körében 63,23%, a falusi lakosok között 43,92% volt.⁷¹ Mivel az adatok között a csecsemők és az aggastyánok nyelvtudása is szerepelt, Lozyns'kyi becslései szerint a felnőtt népesség 80%-a beszélt anyanyelve mellett még (legalább) egy nyelvet szabadon. Az ország lakosságának 87,84%-a beszélt ukránul, 67,71%-a pedig oroszul 2001-ben (3. táblázat). Az orosz nemzetiségűek 58,76%-a rendelkezett ukrán nyelvtudással, az ukránoknak pedig az 58,07%-a beszélt szabadon oroszul a census adatai szerint.⁷²

⁶⁷ Arel, Dominique: Interpreting „Nationality” and „Language” in the 2001 Ukrainian Census. *Post-Soviet Affairs* 18. (2002) № 3. 213–249.

⁶⁸ Уо. 240.

⁶⁹ Колодій Антоніна: Про поліетнічність України: кількісний та якісний виміри. In: Pereima, Marta – Ruble, Blair (eds.): *Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство* (Інститут Кеннана, Київ, 2003) 142.

⁷⁰ Kuzio, Taras: Census: Ukraine, More Ukrainian. *Jamestown Foundation, Russia and Eurasia Review* 4. February 2003.

⁷¹ Лозинський, Роман: *Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд)* (Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2008) 246. *Уо. 254.

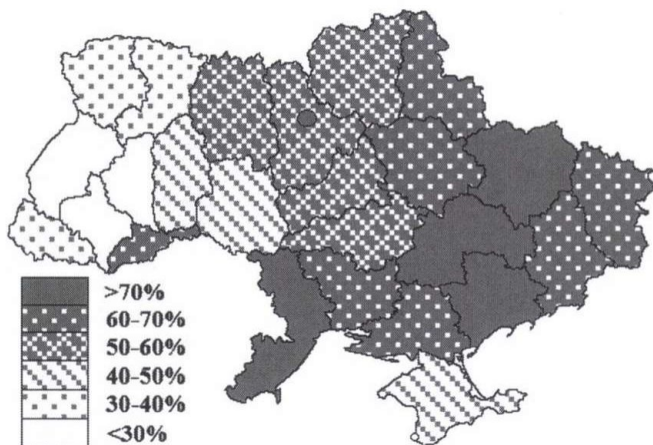
⁷² Уо. 202., 216.

3. táblázat. Az ukrán és az orosz nyelvet „szabadon beszélők” száma és aránya Ukrajnában a 2001-es census adatai alapján⁷³

		beszél ukránul		beszél oroszul	
		fő	az összlakosság %-ában	fő	az összlakosság %-ában
összesen		42 374 848	87,84	31 698 051	67,71
ebből	anyanyelvként	32 577 468	67,53	14 273 670	29,59
	másodnyelvként	9 797 380	20,31	17 424 381	36,12

Jóval több volt az anyanyelvük mellett még egy nyelvet (rendszerint az ukránt) beszélők aránya az ország keleti (főként oroszok lakta) területein, mint a (túlnyomórészt ukrán) nyugati széleken (1. ábra).

1. ábra. Az anyanyelvük mellett még (legalább) egy nyelvet „szabadon beszélők” aránya Ukrajnában a 2001-es census adatai alapján

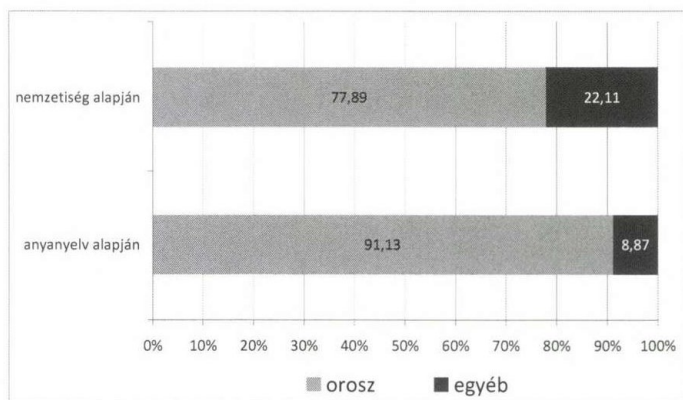
A térképet Molnár József készítette

Лозинський: Мовна ситуація в Україні, 2008, i. m., 246. alapján

⁷³ Forrás: Лозинський: Мовна ситуація в Україні, 2008, i. m., 199–200. és 214–215.

A census adatai rámutatnak arra, hogy számos nemzetiség (köztük az ukránok) képviselőinek jelentős része nem az etnikumának megfelelő nyelvet, hanem az oroszot tekinti anyanyelvének (4. táblázat). Ennek következtében az orosz anyanyelvűek száma és aránya messze meghaladja a magukat orosz nemzetiségűnek vallókéét. A nem ukrán nemzetiségű és anyanyelvű polgárok közül messze kiemelkedett az orosz nemzetiségűek és anyanyelvűek száma. Ukrajna etnikai kisebbségei között 77,89%, a nyelvi kisebbségi között pedig 91,13% volt az oroszok aránya (2. ábra). Jól látható, hogy Ukrajnában a kisebbségi kérdés csaknem egyet jelent az orosz közösség ügyével; az oroszok mellett a többi etnikai vagy nyelvi csoport aránya, súlya – beleértve a magyarokat is – nem számottevő. Ahogy Kulyk megállapítja⁷⁴, az ukrán és az orosz nyelven kívül más nyelvek az országos szociológiai kutatásokban sem jelennek meg.⁷⁵

2. ábra. Ukrajna kisebbségi állampolgárai nemzetiség és anyanyelv szerint a 2001-es census adatai alapján

Forrás: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (2018-09-12)

⁷⁴ Кулик: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні, 2017, i. m., 153.

⁷⁵ Lásd még Cserniczkó István – Hires-László Kornélia: Ifjúságkutatások Ukrajnában és Kárpátalján. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség: Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei* (Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2017) 184–185.

4. táblázat. Nemzetiség és anyanyelv összefüggései Ukrajnában
a 2001-es census adatai alapján

NEMZETISÉG ÉS ANYANYELV	FŐ	%
ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	31 970 728	66,27
orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	328 152	0,68
ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek	278 588	0,58
UKRÁN ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	32 577 468	67,53
orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek	7 993 832	16,57
ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek	5 544 729	11,49
orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek	735 109	1,52
OROSZ ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	14 273 670	29,59
kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik	1 129 397	2,34
kisebbségek, akik valamely más kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek	260 367	0,54
KISEBBSÉGI ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	1 389 764	2,88
UKRAJNA ÖSSZESEN	48 240 902	100

Forrás: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (2018-09-12)

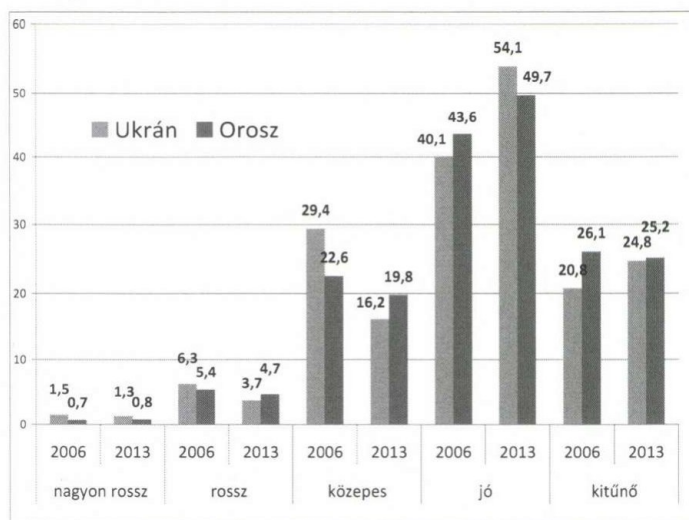
Különböző szociológiai kutatások is az ukrainai kétnyelvűség széleskörű elterjedtségét rögzítik. Egy 2006-ban országos reprezentatív mintán végzett kutatás szerint például a megkérdezettek 55,5%-a vallotta ukrán, 32,0%-a orosz, 1,4%-a pedig egyéb anyanyelvűnek magát, miközben az ukrán–orosz kettős anyanyelvűek aránya 11,1% volt.⁷⁶ 2013-ban egy hasonló kutatás során ezeket az adatokat nyerték a kutatók: az adatközlők 50,9%-a ukrán, 21,2%-a orosz, 4,7%-a egyéb anyanyelvű volt, és 23,2% vallotta egyszerre ukrán és orosz anyanyelvűnek magát.⁷⁷

⁷⁶ Бестерс-Дільгер (ред.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 358.; Besters-Dilger (ed.): *Language policy and language situation in Ukraine*, 2009, i. m., 371–395.

⁷⁷ Бестерс-Дільгер Юліане: Регіональна мовна диференціація України: ознаки стійкості і змін (на матеріалі Всеукраїнського опитування 2013 року). *Мова і суспільство*, 5, 2014, 71.

Az említett kutatások során az adatközlők nyelvtudására is rákérdeztek. 2006-ban a válaszadók 60,9%-a értékelte úgy, hogy ukrán nyelvismeretének szintje jó vagy kitűnő; orosz nyelvtudásáról 69,7% nyilatkozott ugyanígy.⁷⁸ 2013-ban 78,9% vélte úgy, hogy jól vagy kiválóan beszél az államnyelvet, s ugyanezt a választ adta az orosz kapcsán 74,9%.⁷⁹ Sokkal alacsonyabb volt az ukrán és orosz nyelvet nagyon rosszul és rosszul beszélők aránya (3. ábra).

3. ábra. Az ukrán és az orosz nyelv ismeretének foka önbevallás alapján Ukrajnában egy 2006-ban és 2013-ban végzett kérdőíves kutatás adatai alapján

Forrás: Бестерс-Дільгер (ред.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 356.; Besters-Dilger (ed.): *Language policy and language situation in Ukraine*, 2009, i. m., 371–395.; Бестерс-Дільгер: *Регіональна мовна диференціація України*, 2014, i. m.

⁷⁸ Бестерс-Дільгер (ред.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 356.; Besters-Dilger (ed.): *Language policy and language situation in Ukraine*, 2009, i. m., 371–395.

⁷⁹ Бестерс-Дільгер: *Регіональна мовна диференціація України*, 2014, i. m., 75–76.

5. táblázat. A családi nyelvhasználat, a gondolkodás nyelve, valamint a boltokban/közterületeken és a kollégákkal való érintkezés nyelve (%-ban)

	Nyelvhasználat a családban	A hétköznapi gondolkodás nyelve	Az utcai, bolti és közterületi nyelvhasználat	A kollégákkal való beszélgetés és a munkahelyi nyelvhasználat
Kizárólag ukránul	28,8	29,3	24,1	22,3
Főként ukránul, de ritkán oroszul is	8,7	8,6	11,7	12,1
Kevert nyelven, melyben mind ukrán, mind orosz szavak használatosak (szurzsikban)	19,7	15,7	17,8	17,1
Főként oroszul, de ritkán ukránul is	14,3	10,7	15,6	17,1
Kizárólag oroszul	28,0	35,0	30,7	30,2
Egyéb nyelven	0,5	0,7	0,1	0,5

Összeállítva Вишняк Олександр: Динаміка мовної ситуації в Україні. In: Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 75–85. alapján.

Néhány országos reprezentatív mintán végzett szociolingvisztikai kutatás eredményei lehetővé teszik számunkra, hogy részletesebb képet nyerjünk az ukrán és az orosz nyelv használati köréről.

A Kijevi Nemzetközi Szociológiai Intézet 2003-ban egy országos kutatás keretében feltárta, hogy Ukrajna különböző régióiban más-más nyelv használata dominál a mindennapokban. Nyugat-Ukrajnában és az ország középső részén egyértelműen az ukrán a leggyakrabban használt nyelv. Északkeleten kissé az orosz felé billen a mérleg nyelve, és sokan használják a szurzsikot.⁸⁰

⁸⁰ Az ukrán értelmező szótárak szerint a *szurzsik* [суржик] szó első jelentése: rozs és búza,

Kelet- és Dél-Ukrajnában azonban az ukrán nyelv használati aránya nagyon alacsony, az orosz messze a leggyakrabban használatos nyelv. Az 5. táblázat ennek a szociológiai kutatásnak az adatai alapján vázolja fel az ukrán–orosz kétnyelvűség mértékét, az ukrán és az orosz nyelv funkcionális megterheltségét. Az adatok alapján egyértelmű, hogy Ukrajnában mind az orosz, mind az ukrán nyelv használata széles körű, a társadalom jelentős része mindkét nyelvet használja.

Az 5. táblázatban látható surzszik úgynevezett kontaktusváltozat: olyan nyelvváltozat, mely a nyelvi érintkezések hatásaként több nyelv elemeit tartalmazza, de egyik nyelv sztenderd változatával sem azonos.⁸¹ A surzszik nyelvváltozat az ukrán–orosz kétnyelvűség, a szoros ukrán–orosz társadalmi és nyelvi kapcsolatok következményeként jött létre. Alapját az ukrán nyelv rendszere alkotja, ám számos orosz szó, kifejezés, nyelvtani szerkezet, gyakran oroszos kiejtés, hangsúly jellemzi. Sok ukrán állampolgár ezt a sztenderd ukrán és orosz közötti nyelvváltozatot sajátította el otthon alapnyelvként, és ezt használja a mindennapokban.⁸² A változat presztízse alacsony, az ukrán nyelv művelők kedvelt célpontja, használóival rendszerint alacsony iskolázottságot, műveletlenséget, bizonytalan identitást társítanak.⁸³ Többen úgy vélik, hogy a surzszik – a pidzsin nyelv

vagy rozs és árpa, esetleg árpa és zab keveréke. (Масенко, Лариса: *Нариси з соціолінгвістики* (Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2010) 68.; Масенко, Лариса: *Суржик: між мовою і язиком* (Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2011) 4–6.) A jelenség nagyon hasonló a belarusz–orosz nyelvi keveredés következtében létrejött, *traszjanka* néven emlegetett változathoz (Масенко, Лариса: *Суржик як соціолінгвістичний феномен. Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах*, 2002, № 3. 11–13.; Масенко: *Нариси з соціолінгвістики*, 2010, i. m., 69.; Масенко: *Суржик*, 2011, i. m., 6–7.).

⁸¹ Haugen, Einar: Norm and deviation in bilingual communities. In: Hornby, Peter (ed.): *Bilingualism: Psychological, Social and Educational Implications* (New York: Academic Press, 1977) 97.; Kontra Miklós: *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból* (Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete, 1990) 13.

⁸² Масенко: *Суржик*, 2011, i. m., 6.

⁸³ Bernsand, Niklas: Surzhyk and National Identity in Ukrainian Nationalist Language Ideology. *Berliner Osteuropa Info*, 17, 2001, 38–47.; Bernsand, Niklas: Othering Surzhyk in Implicit Metalinguistic Discourse. In: B. Törnquist-Plewa (ed.): *History, Language and Society in the Borderlands of Europe: Ukraine and Belarus in focus* (Malmö: Sekel Bokförlag, 2006) 77–115.; Bilaniuk, Laada: A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism*, 8, 2004, № 4. 409–425.

vekhez hasonlóan – az egykori gyarmatosító nyelv (az orosz) szókészletén alapul az ukrán fonetika, morfológia és szintaxis egyszerűsített normáinak megőrzése mellett.⁸⁴ Goodman kódkeverésként jellemzi a jelenséget.⁸⁵ Bilaniuk árnyaltabban közelíti a kérdéshez.⁸⁶ Felhívja a figyelmet arra, hogy ez a változat önmagában is változatos és rétegzett, s ő kevert nyelvnek (mixed language⁸⁷) tekinti a szurzsikot.

6. táblázat. Nyelvhasználat Ukrajnában különböző szituációkban egy 2006-os, reprezentatív mintán végzett kutatás adatai szerint

Milyen nyelven...?	Főként ukránul	Ukránul és oroszul	Főként oroszul	Szurzsikban
Beszélnek egymással a szülei	37,9	20,0	36,2	4,4
Beszélnek egymással a nagyszülei	40,5	19,1	31,8	5,8
Beszél otthon a családjával	38,2	16,2	40,5	3,4
Beszél barátaival	32,6	25,4	37,9	3,5
Szokott veszekedni, vitatkozni	24,6	17,7	44,3	5,7
Számol	34,5	16,2	45,8	2,0
Szólít meg Őnnel egykorú ismeretlent	33,1	19,5	43,4	3,1
Beszél a boltban	34,3	16,6	44,8	3,6
Válaszolnak Őnnek a bolti eladók	27,5	25,7	41,5	4,4
Beszél a munkahelyén	32,8	18,7	39,0	3,1
Fordul az állami szervek hivatalnokaihoz	40,5	16,4	39,0	2,2
Ők milyen nyelven válaszolnak	37,0	26,8	32,5	1,6

Forrás: Бестерс-Дільгер (ред.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 355–356.

⁸⁴ Масенко: *Суржик*, 2011, i. m., 7–11.

⁸⁵ Goodman, Bridget: *The Ecology of Language in Ukraine. Working Papers in Educational Linguistics*, 24, 2009, № 2. 28.

⁸⁶ Bilaniuk: *A typology of surzhyk*, 2004, i. m.

⁸⁷ Lásd pl. Cseresnyési László: *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája* (Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004) 202–206.

Egy 2006-ban a 18 éven felüli lakosság 2015 fős reprezentatív mintáján végzett kérdőíves kutatás során arra a kérdésre, hogy az adatközlő lakóhelyén a többség milyen nyelven beszél, 31,9% azt válaszolta, hogy ukránul, 34,6% pedig azt: oroszul. A megkérdezettek 22,8%-a szerint a többség egyaránt használta mindkét nyelvet. 9,7% megítélése szerint a településén élők többsége a szurzsikot használta, s mindössze 1% szerint volt hallható más nyelv a leggyakrabban a helységben (6. táblázat).⁸⁸

Ukrajna nyelvi helyzetének számszerű mutatóit elsősorban a *Портал мовної політики*⁸⁹ [A nyelvpolitika portálja] című honlapon közölt két összefoglaló jellegű közlemény adataira alapozva mutatjuk be. Az egyik a „Становище української мови в Україні в 2014–15 роках” [Az ukrán nyelv helyzete Ukrajnában a 2014–15-ös években] címmel a „Простір свободи” [A szabadság tere] néven működő önkéntes társadalmi szervezet által végzett felmérés.⁹⁰ A másik vizsgálatot Stanislav Svidlov végezte, és tette közzé a nyelvpolitikai honlapon.⁹¹

Az ország 22 megyeszékhelyén 2015-ben végzett szociológiai adatfelmérés eredményeiből kiderül, hogy a közigazgatási központok egyik részében az ukrán, ám nagyjából másik felében az orosz nyelv használata dominál az otthonokban (4. ábra).

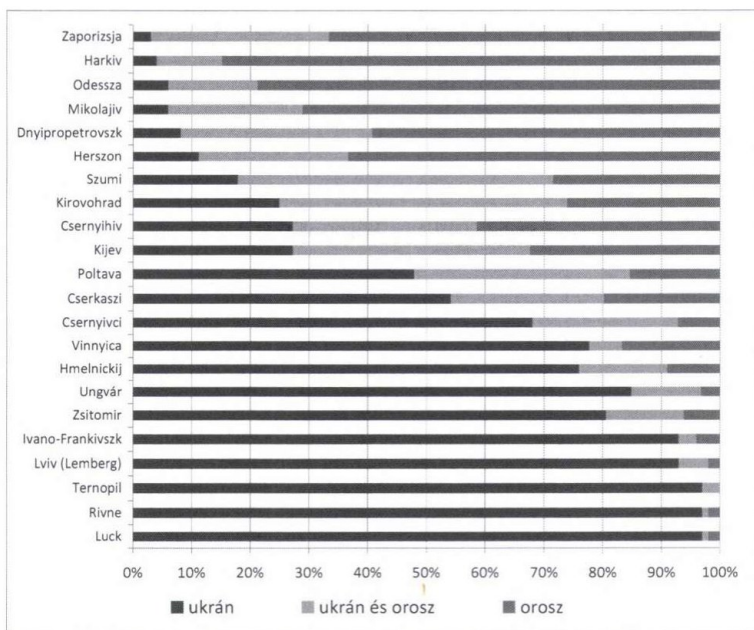
⁸⁸ Бестерс-Дільгер (ред.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, 2008, i. т., 357.

⁸⁹ <http://language-policy.info> (2018-06-12)

⁹⁰ В Україні триває повзуча русифікація. <http://dobvol.org/article/334/> és В Україні триває повзуча русифікація – результати дослідження. <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucha-rusyfikatsiya-rezulytaty-doslidzhennya/> (2018-06-12)

⁹¹ Свідлов, Станіслав: Частка української мови на книжковому ринку України. *Портал мовної політики*, June 10, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrajinskoji-movy-na-knyzhkovomu-rynku-ukrajiny/> (2018-09-12); Свідлов Станіслав: Частка україномовних пісень в ефірі українських радіостанцій. *Портал мовної політики*, June 21, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/chastka-ukrajinomovnyh-pisen-v-efiri-ukrajinskyh-radiostantsij/> (2018-09-12)

4. ábra. Milyen nyelvet használnak otthon a megyeszékhelyek városaiban 2015 márciusában (Donyeck, Luhanszk és a Krím nélkül)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucharusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016-01-04)

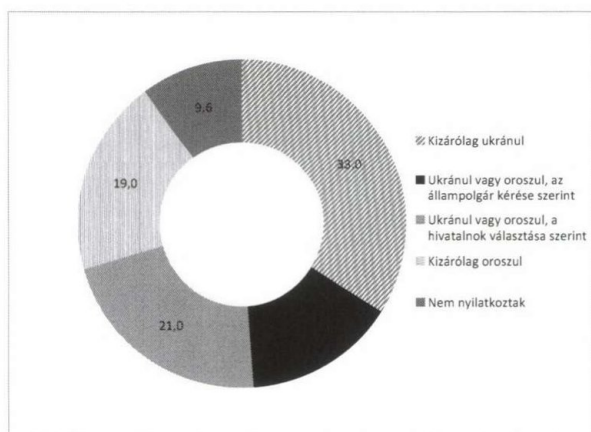
A kétnyelvűség nem csupán a privát vagy informális szférában természetes Ukrajnában, hanem az államhatalmi szervekkel és a helyi önkormányzatokkal való kapcsolattartásban, azaz a formális szituációkban is (5. ábra).⁹² Még a legmagasabb rangú politikusok, állami tisztségviselők körében sem ritka Ukrajnában, hogy nem beszélnek (jól) az államnyelvet.⁹³ „Van-e legalább egy oligarcha, akik anyanyelveként beszéli az ukránt?” – teszi fel ezzel kapcsolatban a retorikai kérdést Yuri Shevchuk, az USA-ból hazatért ukránnyelv-tanár, és gyorsan meg is válaszolja: „Nincs.”

⁹² Кулик: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні, 2017, i. m., 148.

⁹³ Uo. 145.

Majd így folytatja: „Az ukrán politikai Olympuson rendelkezik-e presztízzsel az ukrán? Használják-e [az ukránt a vezető politikusok], amikor a kamerák és mikrofonok ki vannak kapcsolva? Nem!”⁹⁴ A szociológiai kutatások adatai szerint mind országos szinten, mind pedig az egyes régiók vonatkozásában egyforma az ukrán és az orosz nyelv használati aránya a családban, illetve az állami hivatalokban.⁹⁵

5. ábra. Milyen nyelven érintkeznek az államhatalmi szervek és helyi önkormányzatok munkatársai a lakossággal az adatközlő lakóhelyén, %-ban (országos összesítés)

Forrás: Вишняк Олександр: Динаміка мовної ситуації в Україні. In: Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 153.

Az ország – egyéb tényezők mellett⁹⁶ – nyelvi, nyelvhasználati szempontból is két nagy részre szakadt. Nyugaton egyértelműen az ukrán nyelvűek

⁹⁴ «Двомовність для України – це поцілунок смерті» — інтерв'ю з професором Колумбійського університету Юрієм Шевчуком. <https://hromadske.ua/posts/yurii-shevchuk-pro-movnu-situaciyu-v-ukraini> (2018-09-06)

⁹⁵ Кулик: *Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні*, 2017, i. m., 151.

⁹⁶ Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László: East-

és az ukrán nyelv használata dominál, de ahogy kelet felé haladunk, egyre nagyobb az orosz ajkúak és az orosz használók aránya. A nyelvi megosztottsággal párhuzamosan politikai szempontból is gyakorlatilag kettészakadt az ország.⁹⁷

Az ukránosító nyelvpolitika Ukrajnában az oktatás területén bizonyult a legsikeresebbnek.⁹⁸ Miközben az 1989/1990-es tanévben még a közoktatásban tanulóknak mindössze 48%-a járt ukrán tannyelvű iskolába, és 51%-a tanult orosz nyelvű intézményben,⁹⁹ negyedszázad alatt az ukrajnai oktatási rendszer szinte egynyelvű ország képét mutatja. Ezt igazolják a 2013/2014-es, illetve 2014/2015-ös tanév adatai is. Miközben (a Krím és a szakadárók uralta keleti területek nélkül) a 2013/2014-es tanévben az ukrajnai iskoláknak 85,6%-a volt ukrán tannyelvű, ez az arány a következő tanévre 91,6%-ra emelkedett. Az összes általános és középiskolás 81,8%-a tanult ukrán nyelven 2013/2014-ben, ez az arány 2014/2015-re 90,8%-ra nőtt (6. ábra).

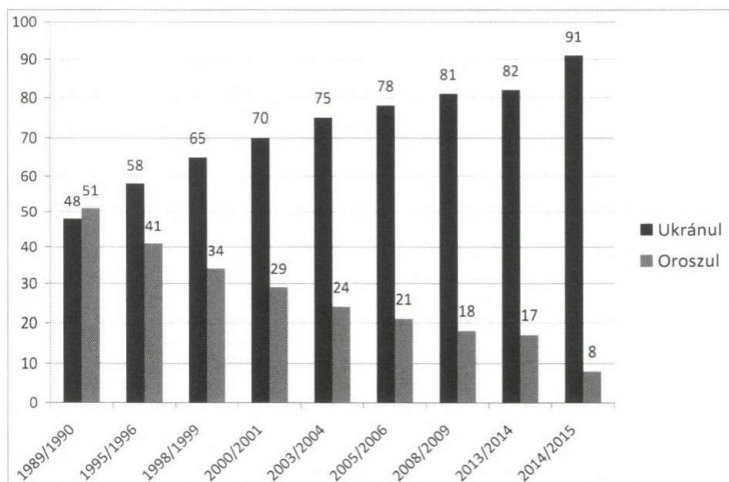
West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin*, 2, 2014, 99–134.

⁹⁷ Arel, Dominique – Khmelko, Valerii: The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review*, 9, 1996, № 1–2. 81–91.; Khmelko, Valerii – Wilson, Andrew: Regionalism and Ethnic and Linguistic Cleavages in Ukraine. In: Taras Kuzio (ed.): *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation* (London: Armonk, 1998) 64–76.; Хмелько Валерій: Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. *Наукові записки НАУКМА 32. Соціологічні науки*, 2004, 3–15.; Хмелько Валерій: Через що політикам вдається розколювати Україну. *Дзеркало тижня*, № 24, 24 червня 2006 р.

⁹⁸ Малинкович, Владимир: Степень українізації образования на Україні, 2005. <http://www.igpi.ru/info/people/malink/1111152776.html> (2018-06-02); Ажнюк, Богдан: Шляхи і методи розширення сфери застосування української мови: концептуальні й практичні аспекти. In: Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, і. м., 343–366.; Bilaniuk, Laada – Melnyk, Svitlana: A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11, 2008, № 3–4. 340–372.; Polese: Language and Identity in Ukraine, 2011, і. м.; Kremen, Vasyl (ed.): *National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine* (Kyiv: Pedahohichna dumka, 2017).

⁹⁹ Shamshur, Oleg – Izhevskaya, Tatiana: Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations: The Case of the Ukraine. *Current Issues in Language in Society*, 1994, № 1. 29–39.

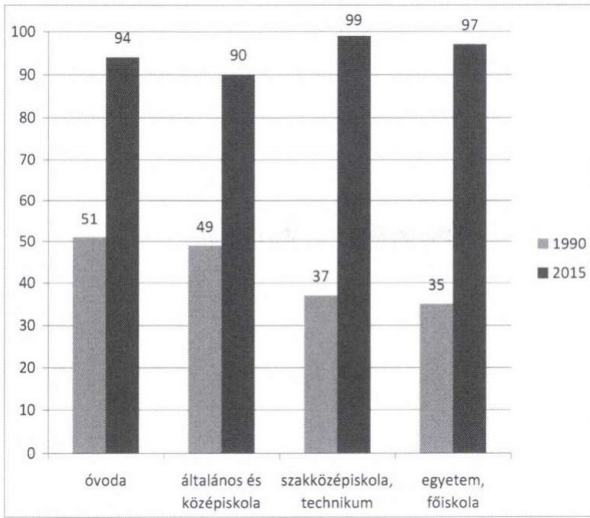
6. ábra. Az Ukrajna iskoláiban ukrán, illetve orosz nyelven tanulók arányának változása 1989 és 2015 között (%-ban)

Összeállítva az alábbiak alapján: Bilaniuk – Melnyk: *A Tense and Shifting Balance*, 2008, i. m., Shamshur – Izhevskaya: *Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations*, 1994, i. m., Stepanenko: *Identities and Language Politics in Ukraine*, 2003, i. m.; Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист прав національних меншин (Київ, 2009) 82. és Становище української мови в Україні в 2014–15 роках, i. m.

A 7. ábrán még inkább látszik, milyen nyelvi helyzetet örökölt 1991-ben Ukrajna a széthulló Szovjetuniótól, illetve milyen eredményeket ért el az ország az oktatás ukránosítása terén. Miközben az utolsó teljes szovjet iskolai évben az még csak az óvodások és az iskolások fele, a hallgatók harmada tanult ukránul, 2015-re ez az arány kétszeresére nőtt.

7. ábra. Az egyes oktatási szinteken ukrán nyelven tanulók százalékos aránya Ukrajnában 1990-ben és 2015-ben

Forrás: Kremen (ed.): National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine, 2017, i. m., 125.

A 6. és 7. ábra adatai fényében válik értelmezhetővé a 2017. szeptember 5-én hozott új oktatási törvény, amelynek 7. cikkelye előírja, hogy az országban az oktatás nyelve az államnyelv.¹⁰⁰

A 2013/2014-es tanévben az első osztályba beiratkozott gyerekeknek 80,4%-a tanult ukrán nyelven; a 2014/2015-ös tanévben már az első osztályosok 88,9%-a kezdte meg ukrán tannyelvű intézményben a tanulmányait; a 2017/2018-as tanévre ez az arány 91,1%-ra emelkedett, a 2018/2019-es tanévben pedig (2018. szeptember 1-jei adatok alapján) a kis első osztályosok 95,2%-át írták szülei ukrán nyelvű iskolába.¹⁰¹

¹⁰⁰ Закон України «Про освіту». [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19\(2018-09-12\)](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19(2018-09-12))

¹⁰¹ Fedinec Csilla – Csernicskó István: A 2017-es ukrán oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio*, 25, 2017, 3. sz. 278–300.

Helyenként azonban arról is olvashatunk beszámolókat, hogy az oktatás ukránosítása csupán felületi sikereket hozott. Vlasenko például arról tudósít, hogy Kijev ukrán tannyelvű iskoláinak jelentős részében az ukrán nyelv csak a tanórákon használatos, az órákon kívül a tanárok és a tanulók egymással és egymás között inkább oroszul beszélgetnek.¹⁰²

Jóval kevésbé sikerült az ukránosítás az állam- és közigazgatásban. Közben a törvényeknek, rendeleteknek, alsóbb szintű jogszabályoknak kizárólag ukrán nyelven létezik hivatalos változata, az orosz nyelv a szóbeli érintkezésben továbbra is széles körben használatos. 2015-ben önkéntesek 23 megyeszékhely polgármesterének hivatalát, valamint a megyei önkormányzatok vezetőinek irodáját hívták fel telefonon, az államnyelvet használva. A városvezetők munkatársainak 82,6%-a, a megyei önkormányzatok elnökeinek hivatalában pedig a telefont felvették 86,4%-a válaszolt ukrán nyelven; 17,4%, illetve 13,6% orosz nyelven beszélt a telefonálóval.¹⁰³

A kétnyelvűség a tömegtájékoztatási eszközökre is jellemző. Kulyk szerint hiába van minimum kvóta meghatározva arra, hogy a műsoridő 75 százalékában kell ukrán nyelvű tartalmat szolgáltatni az országos sugárzású rádió- és tévéadóknál, ezt nem mindig tartják be.¹⁰⁴ Igazolja ezt 5 országos kereskedelmi és 1 közszolgálati rádióadóban elhangzó zeneszámoknak a nyelvi elemzése: a dalok legnagyobb része orosz nyelvű, az ukrán szövegű számok aránya 5% alatti (8. ábra). Árnyaltabb a kép, ha nem összevont adatokat vizsgálunk, hanem a 10 legnépszerűbb kereskedelmi rádióban játszott zeneszámok nyelvét adónként elemezzük. A Svidlov által közölt összefoglaló szerint az ukrán nyelven elhangzó zeneszámok aránya 1 és 9% közötti; az orosz nyelvű dalok részesedése a műsoridőből ezzel szemben 4 és 94 százalék közötti.¹⁰⁵ A 10 közül mindössze 3 rádió nem sugároz más nyelven (elsősorban angolul) popzenét, a többi rádióban azonban 62 és 95% közötti ezeknek az aránya.¹⁰⁶

¹⁰² Моніторинг: Українська мова завойовує ефір. Найбільш русифіковані – інтернет, преса та сфера послуг (Інфографіка). http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/89186/Monitoring_Ukrajinska_mova_zavojovuje_jefir_Najbilsh_rusyfikovani (2018-09-12)

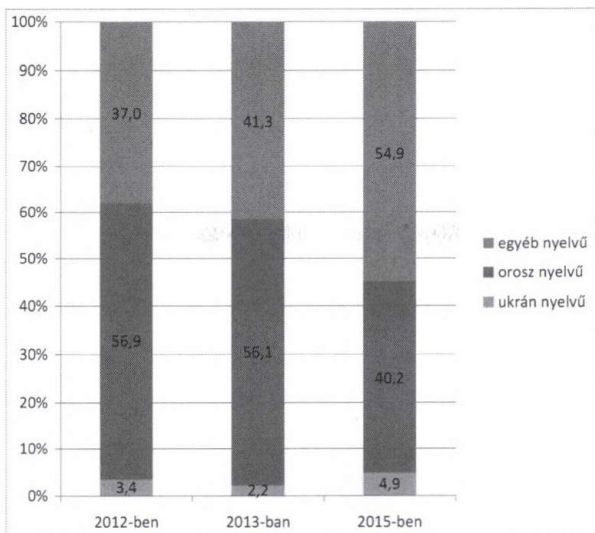
¹⁰³ Власенко, Вікторія: Мовна диверсія. *Портал мовної політики*, 2016. január 13. <http://language-policy.info/page/2/> (2018-09-12)

¹⁰⁴ В Україні триває повзуча русифікація. <http://dobrovol.org/article/334/> (2018-12-30)

¹⁰⁵ Кулик: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні, 2017, i. m., 145.

¹⁰⁶ Свідлов: Частка україномовних пісень в ефірі українських радіостанцій, 2015, i. m.

8. ábra. 5 kereskedelmi és 1 közszolgálati rádióban sugárzott zeneszámok megoszlása a dalszövegek nyelve szerint (hétköznap 16 és 20 óra között)

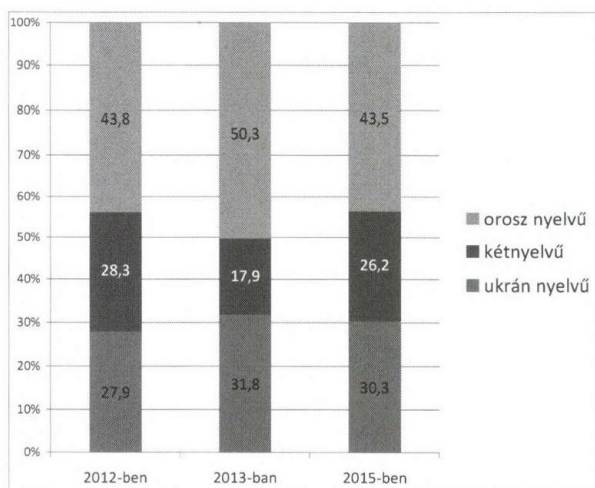
Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucharusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2018-01-04)

A 8 legnagyobb nézettségi aránnyal rendelkező országos televíziós csatorna műsorainak vizsgálata alapján az elemzők első látásra meglepő eredményre jutottak. Az orosz nyelvű műsorok enyhe dominanciája mellett a sugárzott műsorok negyede kétnyelvű: együtt és egyszerre van jelen az adásban az államnyelv és az egykori Szovjetunióban a „népek közötti érintkezés eszköze”-ként emlegetett orosz (9. ábra).

A kétnyelvű tévéműsorok a gyakorlatban úgy működnek, hogy például a híradóban az ukrán nyelven elhangzó kérdésre a riportalany oroszul felel; a politikai vitaműsorokba meghívott közéleti szereplők egy része az államnyelvet, más része az oroszot használja, s vannak, akik hol az egyik, hol a másik nyelven szólalnak meg; a sportközvetítések két riportere közül az egyik rendszerint ukránul, a másik pedig oroszul kommentálja az eseményeket stb. Bilaniuk az ukrán–orosz tévéműsorok kétnyelvűségét

„nem alkalmazkodó” bilingvizmusnak nevezi.¹⁰⁷ Ezzel arra utal a kutató, hogy – mivel Ukrajna gyakorlatilag kétnyelvű, ahol a lakosság legnagyobb része az ukrán és az orosz nyelvet egyaránt beszéli – mindenki megengedheti magának, hogy a saját nyelvén szólaljon meg akár a televízióban vagy a rádióban is, nem kell alkalmazkodni a beszédpartner nyelvéhez.

9. ábra. A 8 legnézettebb országos televíziós csatorna adásainak nyelve főműsoridőben (hétköznap 18 és 22, hétvégén 12 és 16 óra között)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucharusyifikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2018-01-04)

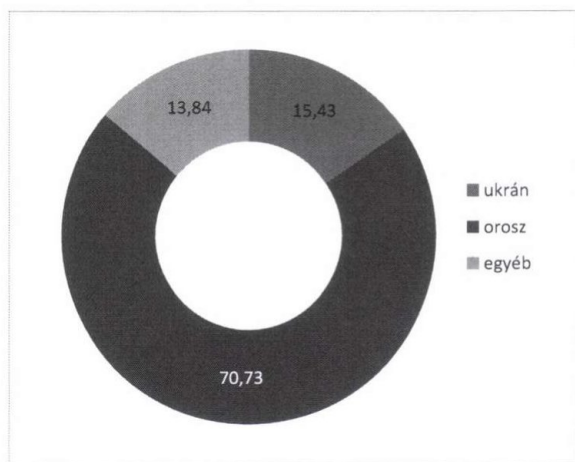
A méltóság forradalma után hatalomra jutott politikai elit intézkedései következményeként jelentősen nőtt az ukrán nyelv jelenléte a televízióban és a rádióban. Az újabb, 2018-as felmérések szerint az országos tévécsatornákon már 64%-os, a rádiókban pedig 54%-os az államnyelven sugárzott műsorok aránya, a kétnyelvű (ukrán–orosz) és orosz nyelvű adásidő pedig ennek megfelelően jelentősen csökkent.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Bilaniuk: Language in the balance, 2010, i. m.

¹⁰⁸ Uo.

A nyomtatott sajtóban (a megjelenés példányszáma alapján) megközelítőleg 10% volt az ukrán nyelvű sajtótermékek aránya.¹⁰⁹ Svidlov számításai szerint a 2015 júniusában az Ukrajnában forgalomban lévő könyvek között messze az orosz nyelvű kötetek voltak többségben (10. ábra).¹¹⁰ A kelet-ukrajnai konfliktus következtében megváltozott politikai helyzetben 2018-ra a könyvkiadásban 75%-ra, a nyomtatott sajtóban 28%-ra emelkedett az államnyelvi kiadványok aránya.¹¹¹

10. ábra. A 2015 júniusában a Yakaboo.ua online könyvruház katalógusában elérhető könyvek (címek) megoszlása nyelv szerint

Forrás: Свідлов: Частка української мови на книжковому ринку України, 2015, i. m.

A közterületi reklámok nyelvét viszont az államnyelv uralja. 2014-ben a nyilvános helyen kihelyezett óriásplakátok 68%-a, 2015-ben viszont már 79%-a volt ukrán nyelvű.¹¹² Az utas-szállításban is az államnyelv dominanciáját rögzítették a felmérések 2015 nyarán, mind a vasúti és autóbusz-közlekedésben, mind a városi fuvarozásban (11. ábra).

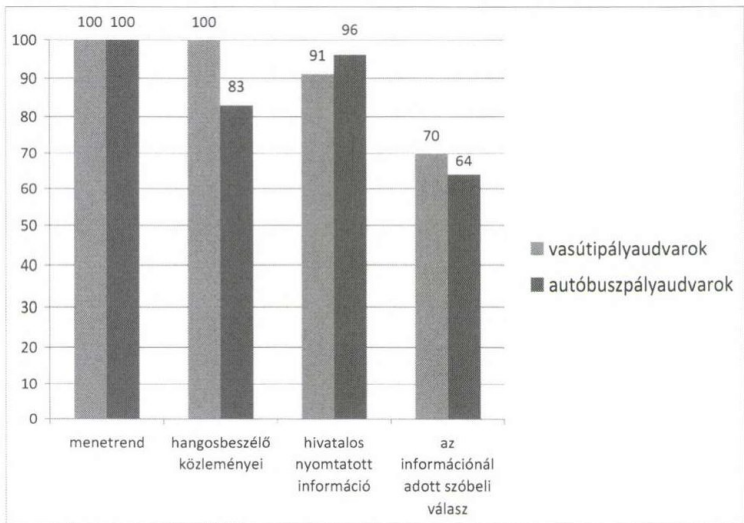
¹⁰⁹ Bilaniuk: Language in the balance, 2010, i. m.

¹¹⁰ Моніторинг: Українська мова завойовує ефір, i. m.

¹¹¹ В Україні триває повзуча русифікація, i. m.

¹¹² Уо.

11. ábra. Az ukrán nyelv előfordulási aránya a megyeszékhelyek és a 300 ezernél több lakossal rendelkező városok vasúti és autóbusz-pályaudvarain (a Krím és a megszállt területek kivételével 2015 első felében)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucharusyfikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2016-01-04)

Korlátozottan van jelen viszont az ukrán nyelv a digitális térben. Az Ukrajnában legnépszerűbb internetes keresőprogram keresései között a nyugat-ukrajnai megyékben a legmagasabb az ukrán nyelven indított keresések aránya, de itt is csupán minden harmadik nyelve az ukrán.¹¹³ A W3Techs: Web Technology Surveys adatai szerint 2013 márciusában az Ukrajnát jelölő *.ua* regisztrációjú honlapok 78,9%-a volt orosz, 10,6%-a angol és csupán 10,4%-a ukrán nyelvű.¹¹⁴ A 21. században sokat mondó adat az is, hogy a Steam internetes áruházban hány számítógépes játék érhető el ukrán nyelven. Svidlov összesítése szerint 2015 júniusában összesen 5494 internetes játék volt megvásárolható az online áruház kínálatában, s kö-

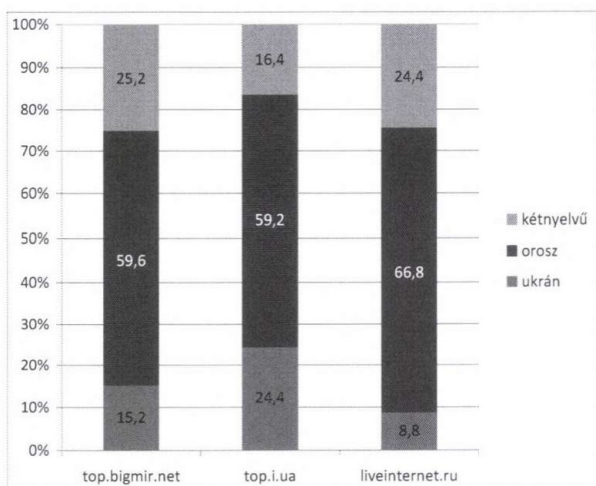
¹¹³ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/5/54/Mapa_Ukraine_yandex-ukr-2.jpg (2018-01-28)

¹¹⁴ Свідлов: Частка української мови на книжковому ринку України, 2015, i. m.

zöttük mindössze 132-nek (2,4%) volt ukrán nyelvű változata; viszont csupán 43 rendelkezett hivatalos ukrán verzióval, 89-et amatőrök láttak el ukrán fordítással.¹¹⁵

A leglátogatottabb ukrainai honlapok abszolút többsége orosz nyelvű, az ukrán nyelvű web-oldalak arányát még a kétnyelvűek is megelőzik (12. ábra).

12. ábra. A 250 leglátogatottabb ukrainai honlap megoszlása nyelvek szerint három különböző internetes rangsor összesítése alapján 2015 első felében

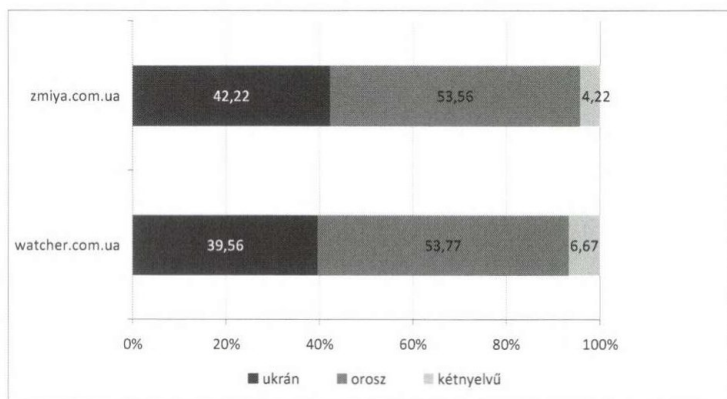
Forrás: Свідлов, Станіслав: Становище української мови в «українському» інтернеті. Портал мовної політики November 17, 2015. <http://language-policy.info/2015/11/stanovysche-ukrajinskoji-movy-v-ukrajinskomu-interneti/>

Az ukrainai illetőségű Facebook felhasználók között is magasabb a bejegyzéseiket oroszul vezetőik aránya, mint azoké, akik ukrán nyelven vannak jelen a legnagyobb közösségi hálón (13. ábra). Újabb elemzések azt is feltárták, hogy míg a nyilvánosság előtt zajló hivatalos diskurzusok hajlamosak a többnyelvűség negatív értékelésére, az ukrán–orosz nyelvi kontaktusok hatásainak (szókölcsönzés, kódváltás stb.) elítélésére, a nyelvtisztaság

¹¹⁵ Моніторинг: Українська мова завойовує ефір, і. м.

támogatására, a kevésbé kontrollált online digitális térben megnyilvánulók jóval toleránsabbak, nyitottabbak a nyelvi hibriditásra és heterogenitásra, és a nyelvről vallott nézeteik gyakran ellentétesek a hivatalos, a kormány által támogatott ukránosítás kezdeményezésekkel.¹¹⁶

13. ábra. A 450 legaktívabb ukrainai Facebook-felhasználó bejegyzéseinek nyelvi megoszlása két független összesítés szerint 2015 első felében

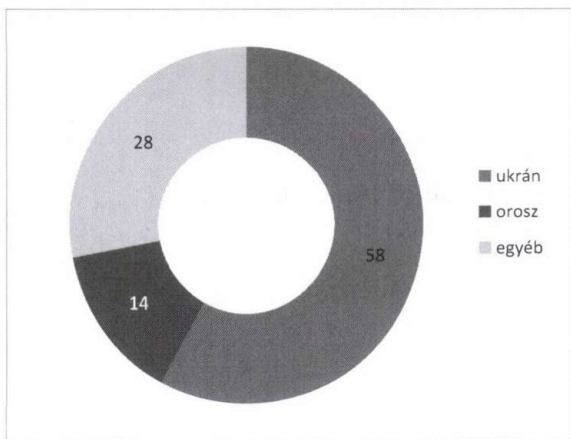

Forrás: Свідлов: Частка української мови на книжковому ринку України, 2015, i. m.

A szolgáltató szféra többnyelvűsége is teljesen természetes Ukrajnában. 2015 nyarán az ország megyeszékhelyein és legalább 300 ezer lakost számláló városaiban vizsgálták meg a nyelvek használatát. Minden városközpontban 10-10 étteremben, kávézóban vizsgálódtak. A felkéréselt több száz vendéglátó-ipari egységnek mindössze 63%-ában találtak ukrán nyelven is olvasható étlapot. Az ukrán nyelvű rendelésre az éttermek 53%-ában államnyelven, 40%-ában oroszul reagáltak, 7%-ában pedig a vendég kérésére áttértek az ukránra. A kiírások, feliratok legnagyobb része ukrán nyelvű volt (14. ábra).

¹¹⁶ Tovares, Alla: Negotiating „thick” identities through „light” practices: YouTube metalinguistic comments about language in Ukraine. *Multilingua*, 2019. <https://doi.org/10.1515/multi-2018-0038>

14. ábra. A megyeszékhelyek és a 300 ezernél több lakossal rendelkező városok központjaiban működő 10-10 étteremben, kávéházban található kiírások nyelve (a Krím és a megszállt területek kivételével, 2015 első felében)

Forrás: <http://language-policy.info/2015/07/v-ukrajini-tryvaje-povzucharusyifikatsiya-rezultaty-doslidzhennya/> (2018-01-04)

Haraszivka annak nézett utána a Google internetes kereső segítségével, hogy három ukrainai nagyvárosban milyen szabadidős tevékenységeket kínálnak online, és ezeket milyen nyelve(ke)en teszik.¹¹⁷ A kutató ukrainai IP-címről ukrán, majd orosz nyelven indított kereséseket arról, hogy milyen szabadidős tevékenységeket lehet folytatni hétvégén Kijevben, Harkivban és Lvivben (Lembergben). Az orosz nyelven indított keresés Kijevben 16-szor, a kelet-ukrainai nagyvárosban, Harkivban 27-szer több találatot adott, mint az ukrán nyelvű. A nyugat-ukrainai Lvivben csaknem négyszer több volt az ukrán nyelvű keresésre érkező találat, mint az oroszra. Mindhárom város és mindkét nyelvű keresés esetében igaz azonban, hogy az első 10 találat között egyaránt voltak mind ukrán, mind pedig orosz nyelvű találatok. Az első 100 kiadott találat tartalomelemzése alapján Haraszivka megállapítja, hogy Kijevben az ukrán és az orosz

¹¹⁷ Гарасівка, Наталія: Соціолінгвістичні експерименти з дядьком Гуглом. *Портал мовної політики*. 20 July, 2018. <http://language-policy.info/2018/07/sotsiolinhvistychni-eksperymenty/> (2018-09-06)

nyelven kínált programok között nagyjából azonos arányban voltak a városban élők számára ajánlott események (például baba–mama találkozó, a fővárosi közlekedés helyzetéről szervezett vitafórum, gyümölcszedési akció) és a turistákat megcélzó ajánlatok (koncert, kiállítás, múzeum).¹¹⁸ Harkivban az orosz nyelvű keresésre adott találatok vegyesek voltak: azok is találhattak programot, akik a városban élnek, s azok is, akik csak egyetlen hétvégére érkeztek. Az ukrán nyelven folytatott keresés eredményei között azonban az első 100 találatban szinte kivétel nélkül olyan programok szerepeltek, amelyekkel a Harkivba látogató turistákat célozták meg. Lvivben fordított a helyzet: Galícia székelyén az orosz nyelven kínált programok között voltak túlsúlyban a városba látogató turistáknak ajánlottak.

A globális 21. századi világban nem kerülhető meg az angol mint „a” világnyelv kérdése akkor sem, ha Ukrajna nyelvi helyzetéről esik szó. Hornberger úgy látja, hogy az 1991-ben függetlenné vált és az identitását kereső Ukrajnában a helyi, a nemzeti és a globális diskurzusok átfedik egymást, rivalizálnak egymással, és ez a versengés érzékelhető a nyelvi tájképben is.¹¹⁹ Szerinte mindez úgy jelenik meg a felszínen (azaz a nyilvános térben), mint az ukrán, az orosz és az angol nyelv közötti vetélkedés, ami egyben a cirill és a latin betűs feliratok szintjén is folyik.¹²⁰ Kelet-Ukrajna városainak nyelvi tájképének elemzése alapján Bever úgy véli, hogy az elsősorban orosz nyelvű régió nyelvi tájképében egyre gyakrabban megjelenő angol nyelv (és vele a latin betűs írás) egyfajta kompromisszum az ukránosítani szándékozó központi hatalom és az orosz nyelv dominanciáját fenntartani szándékozó helyi lakosság egymással szemben álló nyelvi ideológiái között.¹²¹ Az angol terjedését Ukrajnában egyrészt a globalizáció hatásával, másrészt pedig a nemzetközi piac ukrainai terjeszkedésével, a multik és világmárkák megjelenésével magyarázza.¹²² Négy ukrainai nagyváros (Kijev, Dnyipro[petrovszk],¹²³ Lviv/Lemberg és Odessa)

¹¹⁸ В Україні триває повзуча русифікація, i. m.

¹¹⁹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/uk/5/54/Мапа_Ukraine_yandex-ukr-2.jpg (2018-01-28)

¹²⁰ <http://language-policy.info/2016/01/zavdyaky-ukrajintsyam-rosijska-mova-staladruhoyu-za-populyarnistyu-v-interneti/> (2018-01-28)

¹²¹ Свідлов: Частка української мови на книжковому ринку України, 2015, i. m.

¹²² Tovares: Negotiating „thick” identities, 2019, i. m.

¹²³ Гарасівка, Наталія: Соціолінгвістичні експерименти з дядьком Гуглом. *Портал*

nyelvi tájképét elemző munkájában L'nyavskiy-Ekelund arra a következtetésre jutott, hogy az angol arrafelé „a hatalom, a presztízs, a globalizáció és a nyugati világhoz tartozás nyelve”, majd leszögezi, hogy „a kapitalizmus Ukrajnában már nem csak oroszul beszél, mint korábban”, hanem sokkal inkább angolul.¹²⁴ Az ukrainai nagyvárosok nyilvános terében tehát már nemcsak az ukrán és orosz nyelv vetélkedése követhető nyomon, hanem egyre markánsabban van jelen az angol nyelv is.

A kétnyelvűséghez való viszony

Hosszan sorolhatnánk még a fentiekhez hasonló példákat, amelyek mind azt igazolják, hogy Ukrajna kétnyelvű. Kulyk összefoglalása szerint az ukrán társadalom nemzetiesítő törekvéseit és a többségi nyelv szerepének növelését korlátozta az orosz és más nyelvek beszélőinek el-lenállása, valamint a nemzetközi szervezeteknek és egyes szomszédos államoknak a kisebbségi jogokra való hivatkozása.¹²⁵ Az elemző úgy véli, éppen ezért a függetlenség elnyerése után „az ukrán társadalom átalakulása korántsem volt nyelvi szempontból olyan radikális, mint más, a függetlenségüket korábban elnyert államokban. A legnagyobb változás az állami nyelvpolitika területén ment végbe, amely immáron nem az orosz, hanem az ukrán nyelvet támogatja”. Ugyanakkor – állítja Kulyk – még a nyelvpolitika terén bekövetkezett átalakulás sem volt oly mértékben radikális, hogy az megrengette volna az orosz nyelv pozícióit, és az ukrán nyelv teljes körű uralmát eredményezte volna.¹²⁶ Véleménye szerint a következetlen állami nyelvpolitika a függetlenség negyedszázada alatt nem hozott érdemi változást az ország nyelvi helyzetében, csupán a nyelvi gyakorlat és a nyelvhasználati preferenciák korlátozott átalakulását érte el.¹²⁷

мовної політики. 20 July, 2018. <http://language-policy.info/2018/07/sotsiolinhvistychni-ekspertymenty/> (2018-09-06)

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ Hornberger, Nancy: English in the global ecology of languages: The value of multilingualism. *BESIG Business Issues*, 2, 2003. 2–6.

¹²⁶ Uo. 2.

¹²⁷ Bever, Olga: *Linguistic Landscapes of Post-Soviet Ukraine: Multilingualism and Language Policy in Outdoor Media and Advertising* (Tucson: University of Arizona, 2010) 211–215.

Kulyk mellett más elemzők is felhívják arra a figyelmet, hogy az ukrán nyelvpolitika negyedszázadát az inkonzekvens lépések jellemzik. Stepanenko szerint: „Az ellentmondásos állami nyelvpolitika hivatalosan az »egy állam, egy nyelv« modellre orientált, de ugyanakkor a hatóságok valójában a »nyelvi egyensúly« politikáját folytatják Ukrajna két fő nyelve között”.¹²⁸ Polese úgy látja, hogy a nyelvpolitika következtelen alkalmazása a konfliktusok elkerülését szolgálja: „úgy tűnik, hogy a törvények vagy rendeletek csupán részleges alkalmazása az ukrán identitás könnyebb elfogadását segíti azok számára, akik esetleg nem tudják elfogadni az állam által kínált identitásmarkerek teljességét”.¹²⁹ Sevcsuk és Tracs szerint „Miközben az államapparátust a gazdasági és szociális problémák megoldása nyugtalanítja, a nyelvi kérdést elég gyakran az ellenzékkel való meg egyezés céljaira játszották ki”.¹³⁰

A törvények következtelen alkalmazása, a politikai taktikázás azonban nem hozta meg a társadalmi békét, hanem fokozta a nyelvi kérdéssel kapcsolatos elégedetlenséget. A két nagy nyelvi tábor – az ukrán és az orosz beszélői – gyökeresen ellentétesen látják a két nyelv helyzetét az országban.¹³¹ Goodman egyszerűsítve úgy jellemzi az ukrain nyelvpolitika irányait, hogy „az ukrán történelmet az »oroszosítás« vagy »ukránosítás« hullámai jellemzik [...]. A hivatalos nyelvpolitika Ukrajnában általában vagy az orosz, vagy az ukrán nyilvános használatának előmozdítását célozta, a másik kizárásával vagy lejáratásával”.¹³² Taranenko szerint: „Az ukránpárti és az oroszbarát szellemi és ideológiai elitnek a mai nyelvi helyzet és nyelvpolitika kezelésére irányuló elképzelései összeegyeztethet-

¹²⁸ Uo. 213–214.

¹²⁹ Dnyipropetrovszk (ukránul: Дніпропетровськ) városát az ukrain új. dekomunizációs törvény alapján 2016. február 4-én *Dnyipro* (ukránul: Дніпро) névre nevezte át az ukrain parlament. Lásd: Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 24, 2016, 1. sz. 73–124.

¹³⁰ Lnyavskiy-Ekelund, Svetlana: *Ukrainian Language Policy: The Status of Russian in English Language Medium Ukrainian and Russian Newspapers and in the Linguistic Landscape of Four Regions* (Lund: Lund University, 2016) 93–96.

¹³¹ Bowring: *The Russian Language in Ukraine*, 2014, i. m.; Stepanenko: *Identities and Language Politics in Ukraine*, 2003, i. m.

¹³² Goodman, Bridget: *The Ecology of Language in Ukraine. Working Papers in Educational Linguistics*, 24, 2009, № 2. 20.

lenek».¹³³ Az ellentétes álláspontok képviselői között azonban nem folyik érdemi párbeszéd: a nyelvi helyzetről folyó diskurzusban vagy csak az egyik, vagy kizárólag a másik oldal véleménye jelenik meg.¹³⁴

Az orosz nyelv helyzetét nem ingatta meg tehát ez az inkonzekvens nyelvpolitika, az ukrán és az orosz nyelv státuszának megítélése azonban átalakult a függetlenség éveitől. A szociológiai felmérések adatai alapján az állampolgárok nagyobb része egyetért azzal, hogy az ukrán legyen az ország egyetlen államnyelve, és arról is széleskörű konszenzus van, hogy az ukránnak szimbolikus szerepe van a nemzetépítésben; mindközben azonban a lakosság többsége azzal is egyetért, hogy az orosz nyelvnek hivatalos státuszt kell biztosítani azokban a régiókban, ahol ezt a többség szeretné.¹³⁵

Az ukrán nyelvészek jelentős része azonban az ismertett kétnyelvűségi helyzetet úgy értékeli, hogy az egykori gyarmatosító nyelve, az orosz veszélyezteti az ukrán nyelv jövőjét.¹³⁶ Sokan ezért törvényszerűnek tartják, hogy a hosszú elnyomás után az állami függetlenséget kivívott ukrán nép a történelem során rákényszerített aszimmetrikus kétnyelvűséget követően ukrán egynyelvűsége törekszik.¹³⁷ Pavlenko rámutat: „Ukrajnában gyakran ismétlik, hogy az ukrán »kis« nyelv, amely eltűnhet állami támogatás nélkül [...], miközben az orosz nem igényel támogatást, mivel

¹³³ Taranenko: Ukrainian and Russian in contact: attraction and estrangement, 2007, i. m., 138.

¹³⁴ Черненко, Ганна: Прогнозування мовного конфлікту як соціолінгвістичне завдання (на прикладі мовної ситуації в Україні). *Мовознавство*, 2, 2011, 50.

¹³⁵ Összefoglalóan lásd: Кулик: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні, 2017, i. m.

¹³⁶ Például Кресіна, Ірина – Явір, Віра: Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In: Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 190–204.; Мацюк, Галина: *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики* (Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009); Майборода, Олександр – Панчук, Май: Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. In: Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 205–234.; Масенко, Лариса: *(У)мовна (У)країна* (Київ: Темпора, 2007) stb.

¹³⁷ Шемшученко, Юрій – Горбатенко, Володимир: Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m., 2008. 168.

nem »veszélyeztetett« nyelv».¹³⁸ A széles körben elterjedt kétnyelvűség körülményei között szükségszerűen megjelenik a nyelv elvesztése, az anyanyelv jellegzetes sajátosságainak elvesztése fölötti nyelvvédő, nyelvművelő aggodalom is. „Amikor bármely nyelv folyamatosan keveredik egy mással, saját regenerációja mechanizmusa elkezd elhalni, tehát magának a létezésnek a képessége is” – olvashatjuk például, s ebben az olvasatban: „A kétnyelvűség Ukrajna számára a halál csókja».¹³⁹

Az ország nyelvi helyzetét posztkoloniálisnak¹⁴⁰ értékelők¹⁴¹ úgy látják, a „nemzetek közötti érintkezés” nyelveként a gyarmatosítók által Szovjet-Ukrajnára erőltetett orosz nyelvvel szembeni küzdelem a nemzeti és nyelvi függetlenség szükségszerű velejárója.¹⁴² Az ország nyelvi helyzetének posztkoloniálisnak való értelmezése politikusoknál sem szokatlan. A narancsos forradalom egyik egykori hőse, Juscsenko szerint például „A kétnyelvűség Ukrajnában – az ország gyarmati függőségének következménye».¹⁴³

Nahorna szerint a nyelvi helyzet megoldására irányuló olyan kísérletek, amelyek ukránosítással, illetve az orosz államnyelvi státusba emelésével próbálkoznak, szükségképpen a társadalom további polarizálódását eredményezik.¹⁴⁴ A politológus úgy látja, az ukrainai nyelvi helyzet érdemi rendezéséhez csak akkor lehet hozzáfogni, ha majd az ukrán nyelv teljes mértékben betölti államnyelvi szerepét az egész ország területén.¹⁴⁵ Nahorna szerint tehát akkor lehet majd a kisebbségek nyelvi jogaival ér-

¹³⁸ Pavlenko, Aneta: Language rights versus speakers' rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy*, 10, 2011. 50.

¹³⁹ «Двомовність для України – це поцілунок смерті» — інтерв'ю з професором Колумбійського університету Юрієм Шевчуком. <https://hromadske.ua/posts/yurii-shevchuk-pro-movnu-situaciyu-v-ukraini> (2018-09-06)

¹⁴⁰ A posztkolonializmusról lásd pl. Tolcsvai Nagy Gábor: *Linguistic Postcolonialism In Central Europe* (Nitra: Constantin the Philosopher University in Nitra, Nitra, 2015). Ukrajna kapcsán Rjabcsuk: *A két Ukrajna*, 2015, i. m., 85–103.

¹⁴¹ Масенко, Лариса: *Мова і суспільство: постколоніальний вимір* (Київ: Видавничий дім „Киево-Могилянська академія”, 2004); Шишкін, Віктор: Мова як складник державотворення. *Мовознавство*, 2–3, 2013, 221–231.

¹⁴² Кулык, Володымыр: Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах. *Отечественные записки*, 1, 2007, 296–316.

¹⁴³ Ющенко: Чия мова, 2010, i. m.

¹⁴⁴ Нагорна: *Політична мова і мовна політика*, 2005, i. m. 268–269.

¹⁴⁵ Уо. 272–273.

demben foglalkozni, ha az ukránok – a nyugat-európai nemzetek többségéhez hasonlóan – valóban ukrán nemzetállamot hoztak létre.

A kisebbségek fokozatos asszimilálásához azonban gazdaságilag prosperáló, politikailag stabil államot kellett volna létrehozni és jól működtetni. Ez idővel kialakíthatta volna a polgárok lojalitását, elősegíthette volna a fokozatos és önkéntes asszimilációt. Ezt azonban a korrupt, tehetetlen és megosztott politikai elit elmulasztotta, és elősegítette az identitás manipulatív befolyásolását, a nyelvkérdés átpolitizálását az országban.¹⁴⁶ Az ukrán nemzetépítő nacionalizmus egyébként sem erősíti feltétlenül és minden tekintetben az állampolgári hűséget.¹⁴⁷ Az egynyelvű nemzet központi legitimációs ideológiája és az államilag támogatott etnonacionalizmus önmagában is problémát jelenthet a nemzetesítő államnak: ha a lakosság egy része elutasítja a ráerőszakolt nyelvet és identitást, akkor értelmét veszti az ukrán nyelvnek mint a nemzeti egység és azonosságtudat szimbólumának hangsúlyozása.¹⁴⁸

A szuverén Ukrajna nem követte sem a kétnyelvűséget kodifikáló belarusz modellt, sem pedig a szintén a Szovjetunió felbomlása után függetlenné vált három balti állam példáját.¹⁴⁹ Maszenko szerint Belarusz „igen”-t mondott az oroszra, és teljesen eloroszosodott, Lettország viszont egyértelműen „nem”-et mondott, és saját nemzeti nyelve fejlesztésébe kezdett. Ukrajna folyamatosan „nem tudom”-mal felel a kihívásra, teret adva ezzel a nyelvi kérdés manipulálásának, vallja Maszenko.¹⁵⁰ A következetlen nyelvpolitika tehát nem volt képes fel- és megoldani a nyelvi helyzetben rejlő konfliktusokat.

¹⁴⁶ Zhurzhenko: *A Divided Nation?*, 2014, i. m., 260.

¹⁴⁷ Shulman, Stephen – Bloom, Stephen: Does Nation Building Increase the Strength of Citizen Loyalty? Theoretical and Empirical Investigations of Ukrainian Nationalism. *Polity*, 46, 2014, 354–380.

¹⁴⁸ Pavlenko: Language rights versus speakers' rights, 2011, i. m., 49.

¹⁴⁹ Maksimovtsova, Ksenia: *Contemporary Debates over Language Policy regarding Ethnic Minorities in Latvia and Ukraine: The Discourse of Russian-Language Press*. Working Papers № 2. (Bielefeld–St. Petersburg, 2013); Polese: Language and Identity in Ukraine, 2011, i. m., 41.; Zhurzhenko: *A Divided Nation?*, 2014, i. m., 253.

¹⁵⁰ Масенко, Лариса – Горобець, Олена: Офіційна двомовність не об'єднує країну, а сприяє її розпаду. *Портал мовної політики*, June 15, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/larysa-masenko-ofitsijna-dvomovnist-ne-ob-jednuje-krajinu-a-spryaje-jiji-rozpadu/> (2018-09-06)

Kézenfekvő példa lehetne Ukrajna számára Finnország, ahol a területet uraló egykori állam nyelve, a svéd ma a finn mellett hivatalos nyelv. Az ország 1917-es függetlenné válása után a finn értelmiség – annak ellenére, hogy a svéd anyanyelvűek aránya kicsi az országban – nem vállalta azt a felelősséget, hogy a svédet a kisebbségi nyelvek egyikeként kezelje, s ne vegyen tudomást a történelmi hagyományokról és a valós nyelvi helyzetről. A finnek a svéd nyelv elleni küzdelem helyett a finn nyelv támogatását helyezték előtérbe.¹⁵¹ Az ukrán nyelvet féltők szeme előtt azonban Finnország helyett inkább Írország példája lebeg.¹⁵² „A függetlenségüket kikiáltó írek, az angol nyelvűek nyomásának engedve, az angolt »második államnyelvnek« neveztek ki. Alig ötven év alatt ez gyakorlatilag kiirtotta az ír (gael) nyelvet, melyen ma Írországban körülbelül a lakosság 5%-a beszél az ország nyugati vidékein” – írta a narancsos forradalom révén az államelnöki székbe jutott Juscsenko az ukrán mint kizárólagos államnyelv mellett agitáló cikkében.¹⁵³ Az ország hivatalos nyelvének támogatása terén kifejtett politika vonatkozásában pedig sokak számára Franciaország,¹⁵⁴ illetve a franciák mellett esetleg Olaszország, Lettország és Észtország a minta.¹⁵⁵

Ukrajnában tehát a kétnyelvűség megítélése – elsősorban a negatív történelmi tapasztalatok miatt – negatív,¹⁵⁶ és az ukrán egynyelvűség kodifikálása a vezető kulturális elit fő elvárása.¹⁵⁷ „Milyen nyelven beszél a patriotizmus?” című írásában Maszenko kijelentette: „az egyén lehet kétnyelvű, de kétnyelvű nép nem létezik. A népet, a modern terminológia szerint a nemzetet saját nemzeti nyelve egyesíti közösséggé és különbözteti meg másoktól”.

¹⁵¹ Laihonen, Petteri: A finn nyelvpolitika. *Magyar Nyelvjárások*, XLVII, 2009, 119–143.

¹⁵² Ажнюк: Шляхи і методи розширення сфери застосування української мови, 2008, i. m., 343.; Bowring: *The Russian Language in Ukraine*, 2014, i. m., 57–58.; Руда: *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*, 2012, i. m., 20.; Шишкін: *Мова як складник державотворення*, 2013, i. m., 229.

¹⁵³ Ющенко: *Чия мова*, 2010, i. m.

¹⁵⁴ Чередниченко, Олександр: Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції. *Мовознавство*, 5, 2013. 28–36.

¹⁵⁵ Радевич-Винницький, Ярослав: Актуальний історизм і проблема мовних прав в Україні. *Мовознавство*, 5, 2013. 64.

¹⁵⁶ Масенко: *(У)мовна (У)країна*, 2007, i. m.; Pavlenko: *Language rights versus speakers' rights*, 2011, i. m., 52.

¹⁵⁷ Csernicskó István – Máté Réka: *Bilingualism in Ukraine: Value or Challenge? Sustainable Multilingualism*, 10, 2017. 14–35.

Majd így zárja tanulmányát: „Az orosz anyanyelvű patrióta, aki nem akar ukránul beszélni, saját individuális jogát védi annak a nyelvnek a használatához, amely számára a legkényelmesebb; az ukrán anyanyelvű hazafi azonban nem csupán saját egyéni jogait védelmezi a nyelv megválasztásához, hanem az egész ukrán közösség jogát a méltó létezésre a szabad népek sorában”.¹⁵⁸

Ez a primordiális, az ukrán nyelv és a (szabad és független) ukrán nemzet és ukrán állam közé egyenlőségjelet vizionáló nemzeti romantikus nézőpont egyre erősebben dominál Ukrajnában. Egy 2015. július 1-jén Kijevben „A nyelv egyesít minket” címmel tartott fórumon elfogadott kiáltvány szerint „az ukrán nyelvnek egyesítő tényezővé kell válnia Ukrajna valamennyi állampolgára számára”. A nyilatkozat szerint „az államnyelv egységesítő és nemzetalkotó tényező, mely nélkül nem létezhet sem ukrán demokratikus állam, sem az ukránok modern politikai identitása”.¹⁵⁹

Éppen ezért a nyelvi helyzet kanadai, belga, svájci vagy spanyol megoldása sem reális Ukrajnában. A kanadai állam kétnyelvű modellje helyett inkább Quebec hivatalos egynyelvűségét tekintik példaértékűnek. Quebec francia egynyelvűségre váltó nyelvpolitikájának tanulságát így foglalta össze az egyik ukrainai szerző: „A radikális törvénykezés – betartása esetén – az emberek nagy tömegét képes rávenni arra, hogy el-sajátítsák az »alacsony presztízű« és »szükségtelen« [francia] nyelvet”.¹⁶⁰ A belgumi flamand–vallón viták, de különösen Katalónia elszakadási törekvései tovább erősítik a többnyelvű modellekkel szembeni ukrán féltelmeket. Az Ukrajnát jellemző válsághelyzetre való tekintettel vezető nyelvészek akár azt is megfontolandónak tartják, hogy az ország ukránosítása, az ukrán nyelv dominanciájának megteremtése érdekében egy időre fel kell függeszteni a demokrácia és az emberi jogok felsőbbbségét, hiszen a nemzet érdeke szentesíti az antidemokratikus tetteket.¹⁶¹

¹⁵⁸ Масенко Лариса: Якою мовою говорити патріотизм? *Портал мовної політики*, November 1, 2016. <http://language-policy.info/2016/11/yakoyu-movoyu-hovoryt-patriotyzm/> (2018-09-06)

¹⁵⁹ <http://language-policy.info/2015/07/oprylyudneno-rezolyutsiyu-mizhnarodnoho-forumu-na-pidtrymku-ukrajinskoji-movy/> (2018-09-12)

¹⁶⁰ Лакінський Євген: Мовна політика Квебеку. *Портал мовної політики*, August 8, 2015. <http://language-policy.info/2015/08/movna-polityka-kvebeku/> (2018-09-12)

¹⁶¹ Масенко, Лариса: Українська революція і «російськомовні патріоти»: Україні потрібен мовний закон. <http://language-policy.info/2018/08/ukrajinska-revoljutsiya-i-rosijskomovni-patrioty-ukrajini-potriben-movnyj-zakon/> (2018-09-06)

Shyshkin – aki 2006 és 2015 között az ukrán Alkotmánybíróság egyik bírója volt – úgy véli: „Egyetlen hivatalosan két- vagy többnyelvű ország sem lehet példa más állam számára, itt nincs univerzalizmus, és nem is lehet. Minden állam unikális saját társadalmi életében. Ami az ukrán nyelvet illeti Ukrajnában, mindehhez hozzáadódik még egy tényező – a posztkoloniális állapot [...], ezért az ukrainai nyelvi helyzet bármilyen összevetése, többek között az államnyelv, hivatalos nyelv, regionális nyelv vagy bármilyen más nyelv státusát illetően, melyeken a nemzeti etnoszok beszélnek Ukrajnában, nem lehet adekvát egyetlen más állam helyzetével sem”.¹⁶² Az ukrán államnyelvi státusát államszervező és nemzetépítő tényezőnek tekintő jogász határozottan elveti a svájci és a kanadai hivatalos többnyelvűséget Ukrajna számára, arra hivatkozva, hogy nem létezik sem a „svájci”, sem pedig a „kanadai” nyelv és etnikai nemzet.¹⁶³

„Az egyetlen államnyelv feltétele a fejlett európai állam létezésének. Két államnyelv bevezetése Ukrajnában nem szolgálja a konszolidációt. Konszolidálódni csak egyetlen valami mentén lehet” – írta Juscsenko „*Akié a nyelv, azé a hatalom*” című cikkében.¹⁶⁴ A 2010-es elnökválasztáson megbukott narancsos politikus szerint „A kétnyelvűség az eurázsiai tipikus megnyilvánulása”. „Az államnyelvi státus biztosítása más nyelvek számára visszafordíthatatlanul kedvez nem csupán az ukrán nyelv gyors kiszorításának a hivatalos használatból, hanem használati köre további szűkítésének is” – olvasható a Juscsenko utasítására az államelnöki hivatalban kidolgozott nyelvpolitikai koncepcióban.¹⁶⁵

A fentiek fényében nem meglepő, hogy jogalkotói szinten is próbálkoznak a hivatalos két- és többnyelvűség kriminalizálásával. A kijevi parlamentben 2017. január 19-én beregisztrált nyelvtörvénytervezet 1. cikkelyének 3. bekezdésében például ez olvasható: „A hivatalos többnyelvűség nemzeti szinten való bevezetésére irányuló törekvések [...] olyan cselekedetek, amelyek az etnikumközi ellentétek szítására, az ország nyelvi meg-

¹⁶² Шишкін: Мова як складник державотворення, 2013, i. m., 229–230.

¹⁶³ Уо. 229.

¹⁶⁴ Ющенко: Чия мова, 2010, i. m.

¹⁶⁵ Концепція державної мовної політики. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161/2010> (2018-09-12)

osztására, az alkotmányos rend és Ukrajna területi egységének megsértésére irányulnak.¹⁶⁶

A kétnyelvű nemzet modelljének elfogadását már a fegyveres konfliktus kirobbanása előtt nehezítette az ukrán és az orosz kultúra és nyelv hasonlósága, az etnikai határok átjárhatósága,¹⁶⁷ valamint Oroszország földrajzi közelsége, ahol a politikusok egy része folyamatosan megkérdőjelezi, hogy az ukrán önálló etnikum.¹⁶⁸ Korostelina szerint Oroszország „elítéli az ukrán nacionalizmust, közösnek tekinti a történelmet, és a kultúra egységességét és egységét hirdeti”, ezzel szemben Ukrajna „elnyomó és agresszív ellenségként pozicionálja Oroszországot”.¹⁶⁹ Putyin orosz elnök például 2015 augusztusában az annektált Krím-félszigeten tett látogatása során kijelentette: „Úgy vélem, hogy az oroszok és az ukránok összességében egy nép”.¹⁷⁰ Porosenko ukrán államfő erre így reagált: „Nekünk semmilyen testvéri népeink nincsenek háború idején. Az egységes ukrán nép létezik, amely Európába igyekszik, és az orosz nép, amely mély válságban van”.¹⁷¹

A kétnyelvűség nem kis részben a negatív történelmi tapasztalatok miatt stigmatizált Ukrajnában.¹⁷² Maszenko például „anomáliás helyzet”-ként

¹⁶⁶ Проект Закону «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» № 5669. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952 (2018-09-12)

¹⁶⁷ Bilaniuk: Language in the balance, 2010, i. m., 113.; Brubaker, Rogers: Nationalizing states revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states. *Ethnic and Racial Studies*, 34, 2011, № 11. 1785.; Zhurzhenko: A Divided Nation?, 2014, i. m., 253.

¹⁶⁸ Екельчик, Сергей: *История Украины. Становление современной нации* (Киев: Издательство «К.И.С.», 2010) 286–288.

¹⁶⁹ Korostelina, Karina: War of textbooks: History education in Russia and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 43, 2010. 129–137.

¹⁷⁰ Путин: Украина будет вместе с Россией строить свое будущее. <http://korrespondent.net/world/russia/3552364-putyn-ukrayna-budet-vmeste-s-rossyei-stroyt-svoe-budushee> (2018-09-12)

¹⁷¹ Порошенко: Во время войны братских народов нет. <http://korrespondent.net/ukraine/3553787-Porosenko-vo-vremia-voiny-bratskykh-narodov-net> (2018-09-12)

¹⁷² Arel: Language Politics in Independent Ukraine, 1995, i. m.; Ажнюк: Шляхи і методи розширення сфери застосування української мови, 2008, i. m.; Bilaniuk – Melnyk: A Tense and Shifting Balance, 2008, i. m.; Pavlenko: Language rights versus speakers' rights, 2011, i. m., 52.; Руда: *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*, 2012, i. m., 13.

jellemzi az ukrainai kétnyelvűséget.¹⁷³ Shevchuk¹⁷⁴ „szizofrén állapot”-ként, „betegség”-ként¹⁷⁵ tekint az országban kialakult bilingvizmusra. Shumlianskyi rámutat, hogy az ukrainai politikusok és pártok hagyományosan vagy az ukrán, vagy az orosz nyelvűek oldalára pozícionálják magukat, és egyetlen olyan politikus vagy párt sem akad, aki megvédené az orosz–ukrán kétnyelvű tömegek nyelvi jogait.¹⁷⁶ Ilyen körülmények között szó sem lehet a kétnyelvűség kodifikálásáról állami szinten.¹⁷⁷

A két konkurens álláspont (ukrán egynyelvűség versus intézményes kétnyelvűség) között sokáig jelen volt a centrista nézőpont is az országban.¹⁷⁸ Ennek képviselői a nyelvi és etnikai konfliktusok elkerülése érdekében úgy vélték, Ukrajna számára az a legjobb, ha megőrzi azt a szovjet korszakból örökölt helyzetet, melyben az ukrán csak felemásan tölti be az államnyelvi funkcióit, s ahol az orosz gyakorlatilag hivatalos nyelvként használatos az ország jelentős részén.¹⁷⁹ 2014 tavasza óta azonban ez a megoldás nem valós alternatíva. Egyebek mellett azért sem, mert az Oroszország által elcsatolt Krímen és a fegyveres konfliktus keleti zónájában ragadt ukrán állampolgárok többsége orosz anyanyelvű, ezekben a régiókban az orosz nyelv használata dominált, ez pedig – a vészhelyzetben felerősödő nemzeti érzelmekkel párosulva – egyértelműen növelte az ukrán nyelvűek súlyát és az ukrán nyelv használati arányát a Kijev által kontrollált területen.

¹⁷³ Masenko, Larisa: Language situation in Ukraine: Sociolinguistic analysis. In: Besters-Dilger (ed.): *Language policy and language situation in Ukraine*, 2009, i. m., 101.

¹⁷⁴ Шевчук, Юрій: *Мовна шизофренія. Quo vadis, Україно?* (Івано-Франківськ: Discursus, 2015).

¹⁷⁵ Шевчук, Юрій – Власик, Ганна: Двомовність як хвороба. Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію «мовною шизофренією». *Портал мовної політики*, July 5, 2015. <http://language-policy.info/2015/07/dvomovnist-yak-hvoroba-profesor-kolumbijskoho-universytetu-nazyvaje-ukrajinsku-movnu-sytuatsiyu-movnoyu-shyzofrenijeyu/> (2018-09-12)

¹⁷⁶ Shumlianskyi: *Conflicting abstractions*, 2010, i. m., 139–140.

¹⁷⁷ Масенко – Горобець: Офіційна двомовність не об’єднує країну, а сприяє її розпаду, 2015, i. m.

¹⁷⁸ Stepanenko: *Identities and Language Politics in Ukraine*, 2003, i. m., 121–122.

¹⁷⁹ Кулык: Языковые идеологии в украинском политическом и интеллектуальном дискурсах, 2007, i. m., 308–315.; Kulyk: What is Russian in Ukraine? 2014, i. m., 126.; Шумлянський, Станіслав: „Мовне питання” після парламентських виборів: від політичної кон’юктури до державної політики. *Політичний менеджмент*, 3, 2006. 97–104.

Miközben természetesen egyetérthetünk azzal, hogy valamennyi ukrán állampolgártól elvárható az államnyelv ismerete és használata bizonyos helyzetekben, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az alábbiakat sem:

a) A hivatalos nyelv megtanulásának joga fontos jog.¹⁸⁰ Azonban az ukrán állam nem teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban magas szinten el lehessen sajátítani az államnyelvet.¹⁸¹ A nyelvoktatás hatékonyságának növelése helyett az oktatáspolitikai a mélyvíztechnikának nevezett oktatási programot (submersion programme) vagy – például a 2017-ben elfogadott új oktatási törvény révén – annak enyhébb változatát, az átírányítást (transitional programme) ajánlja a kisebbségek számára.¹⁸² A nyelvi emberi jogok és az oktatási jogok szakértői egyik programot sem támogatják.¹⁸³

b) Azt természetesnek tekinti a nemzetközi jog és az ukrán jogrend, hogy Donyeck és Luhanszk megyében vagy Harkiv városában (ahol a lakosság 75%-a, 69%-a, illetve 66%-a orosz anyanyelvű) minden orosz anyanyelvűnek ismernie és (bizonyos helyzetekben) kötelezően használnia kell az államnyelvet. Azonban nyelvi emberi jogi szempontból nehezen védhető álláspont az, amely természetesnek tartja, hogy az ott élő ukránoknak sem tanulniuk, sem ismerniük nem kell a helyi többség nyelvét. A 2001-es census adatai szerint a Csernyivci megyében található Hertsa járásban 92% volt a román anyanyelvűek aránya; Kárpátalja Beregszászi járásában a lakosok 80%-a volt magyar anyanyelvű; Odessza megyében a Bolgrádi járásban a többség (58%) bolgár anyanyelvűnek vallotta ma-

¹⁸⁰ Skutnabb-Kangas, Tove: Education of Minorities. In: Joshua A. Fishman (ed.): *Handbook of Language and Identity* (Oxford: Oxford University Press, 1999) 58.

¹⁸¹ Beregszászi Anikó – Csernicskó István: Kidobott pénz vagy megtérülő befektetés? Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. *Magyar Nyelvőr*, 141, 2017, 3. sz. 292–309.; Csernicskó István: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv* (Ungvár: PoliPrint, 2012).

¹⁸² Kulyk, Volodymyr: Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 43, 2013, № 5. 622–645.

¹⁸³ Skutnabb-Kangas, Tove: *Language, Literacy and Minorities*. A Minorities Rights Group Report (London, 1990) 13.; Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek* (Budapest: Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997) 25.; Skutnabb-Kangas, Tove – Dunbar, Robert: Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and a crime Against Humanity? A Global View. *Gáldu Čála*, Journal of Indigenous Peoples Rights Geaidnu/Kautokeino, 2010, № 1.

Miközben természetesen egyetérthetünk azzal, hogy valamennyi ukrán állampolgártól elvárható az államnyelv ismerete és használata bizonyos helyzetekben, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az alábbiakat sem:

a) A hivatalos nyelv megtanulásának joga fontos jog.¹⁸⁰ Azonban az ukrán állam nem teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban magas szinten el lehessen sajátítani az államnyelvet.¹⁸¹ A nyelvoktatás hatékonyságának növelése helyett az oktatáspolitikai a mélyvíztechnikának nevezett oktatási programot (submersion programme) vagy – például a 2017-ben elfogadott új oktatási törvény révén – annak enyhébb változatát, az átírányítást (transitional programme) ajánlja a kisebbségek számára.¹⁸² A nyelvi emberi jogok és az oktatási jogok szakértői egyik programot sem támogatják.¹⁸³

b) Azt természetesnek tekinti a nemzetközi jog és az ukrán jogrend, hogy Donyeck és Luhanszk megyében vagy Harkiv városában (ahol a lakosság 75%-a, 69%-a, illetve 66%-a orosz anyanyelvű) minden orosz anyanyelvűnek ismernie és (bizonyos helyzetekben) kötelezően használnia kell az államnyelvet. Azonban nyelvi emberi jogi szempontból nehezen védhető álláspont az, amely természetesnek tartja, hogy az ott élő ukránoknak sem tanulniuk, sem ismerniük nem kell a helyi többség nyelvét. A 2001-es census adatai szerint a Csernyivci megyében található Hertsa járásban 92% volt a román anyanyelvűek aránya; Kárpátalja Beregszászi járásában a lakosok 80%-a volt magyar anyanyelvű; Odessza megyében a Bolgrádi járásban a többség (58%) bolgár anyanyelvűnek vallotta ma-

¹⁸⁰ Skutnabb-Kangas, Tove: Education of Minorities. In: Joshua A. Fishman (ed.): *Handbook of Language and Identity* (Oxford: Oxford University Press, 1999) 58.

¹⁸¹ Beregszászi Anikó – Csernicskó István: Kidobott pénz vagy megtérülő befektetés? Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. *Magyar Nyelvőr*, 141, 2017, 3. sz. 292–309.; Csernicskó István: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv* (Ungvár: PoliPrint, 2012).

¹⁸² Kulyk, Volodymyr: Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 43, 2013, № 5. 622–645.

¹⁸³ Skutnabb-Kangas, Tove: *Language, Literacy and Minorities*. A Minorities Rights Group Report (London, 1990) 13.; Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek* (Budapest: Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997) 25.; Skutnabb-Kangas, Tove – Dunbar, Robert: Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and a crime Against Humanity? A Global View. *Gáldu Čála*, Journal of Indigenous Peoples Rights Geaidnu/Kautokeino, 2010, № 1.

gát.¹⁸⁴ Az említett helyeken élő románoknak, magyaroknak, bolgároknak kötelező tudniuk ukránul, de a mellettük élő ukránok számára még csak nem is ajánlja senki a helyi nyelvek elsajátítását.

„A különböző nyelveket nem valamely nyelvi jellemzőjük miatt, hanem beszélőik hatalmi viszonyai alapján illetnek meg különböző politikai jogok” – vallja Skutnabb-Kangas.¹⁸⁵ Az ukrán politikai elit természetesen és szükségszerűen, a történelmi sérelmek méltó feloldásának tartja ezt az egyenlőtlenséget.

A 2012-es nyelvtörvény elfogadását megelőző években a kutatási eredmények arra utaltak, hogy reális esély van egy olyan kompromisszumos megoldásra, amely az ukránt tartja meg egyetlen államnyelvként, és az ország bizonyos területein egyes nyelvek regionálisan hivatalos nyelvi státuszt kaphatnak.¹⁸⁶ Az állami nyelvpolitika alapjairól címmel 2012-ben megszavazott törvény¹⁸⁷ épp ezt – az ország két nagy nyelvi tábora közötti – kompromisszumos megoldást kodifikálta.¹⁸⁸ Ám az ukrán politikai és értelmiségi elit jelentős része regionális szinten is elutasítja a két-nyelvűséget.¹⁸⁹

¹⁸⁴ <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21> (2018-09-06)

¹⁸⁵ Skutnabb-Kangas: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*, 1997, i. m., 9.

¹⁸⁶ Besters-Dilger (ed.): *Language policy and language situation in Ukraine*, 2009, i. m.; Майборода та ін. (ред.): *Мовна ситуація в Україні*, 2008, i. m.; Мельник, Світлана – Черничко, Степан: *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації* (Ужгород: ПоліПрінт, 2010).

¹⁸⁷ Закон України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI (2012). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (2018-09-06)

¹⁸⁸ Kulyk, Volodymyr: One Nation, Two Languages? National Identity and Language Policy in Post-Euromaidan Ukraine. *PONARS Eurasia Memo*, № 389. September 2015.; Кулик: Мовний аспект соціокультурної трансформації у сучасній Україні, 2017, i. m.; Csernicskó István – Fedinec Csilla: Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*, 23, 2015, 560–582.; Tóth Mihály – Csernicskó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrainának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez* (Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014).

¹⁸⁹ Мацюк: *Прикладна соціолінгвістика*, 2009, i. m.; Масенко: *(У)мовна (У)країна*, 2007, i. m.; Масенко Лариса – Орел Майя: Нам потрібен мовний кордон із Росією. Сучасна мовна політика в Україні очима соціолінгвіста. *Портал мовної політики*, December 26, 2014. <http://language-policy.info/2014/12/nam-potriben-movnyj-kordon-iz-rosijeyu-suchasna-movna-polityka-ukrajini-ochyma-sotsiolinhvista/> (2018-09-06)

A kétnyelvűség ellenzői azzal érvelnek, hogy az orosz hivatalos nyelvként kodifikálása valójában egynyelvűséget eredményez: az oroszok nem fogják elsajátítani és használni az államnyelvet. Moser egyik interjújában az ukrainai nyelvi szituáció kapcsán kijelentette: „A jelenlegi helyzetben, bármennyire is paradoxon, a hivatalos egynyelvűség lényeges feltétele az ország gyakorlati többnyelvűségének”.¹⁹⁰ Meggyőződése szerint a két államnyelv Ukrajnában nem a svájci vagy a finn, hanem a belarusz modellt jelentené.¹⁹¹ Gyakran valóban kevesebb kétnyelvű egyén van a jogilag kétnyelvű, mint az úgynevezett egynyelvű országokban, ezért nem mindig érzékeljük, hogy a két- vagy többnyelvű államok nem feltétlenül a két- és többnyelvűség támogatására jöttek létre, hanem gyakran azért, hogy garantálják ugyanazon nemzet két vagy több (hivatalos) nyelvének fenntartását és használatát.¹⁹²

Az ukrán nyelvre alapozó nemzetépítés tehát negyedszázad alatt sem vezetett sikerre. Egy évtizeddel ezelőtt Batt az ukrán nemzeti identitás kérdéseit tárgyalva azzal érvelt, hogy „Ukrajna nem nemzetállam és nem is lehet az”, és „nemcsak azért, mert mély történelmi gyökerekkel rendelkező jelentős orosz kisebbség él a területén, de azért sem, mert az ukránok maguk sem alkotnak koherens és egységes nemzetet. A legnyilvánvalóbb jele ennek az a tény, hogy az ukránok nagy része az orosz nyelvet használja első nyelve, az ukrán helyett”.¹⁹³ Ma már egyre többen használják az ukrán nyelvet a mindennapokban, ám a kétnyelvűség máig élő, széles körben elterjedt jelenség az országban.

Felmerül a kérdés: van-e olyan minta, amely Ukrajna számára példaként szolgálhat a nyelvi kérdés rendezése során? A más államok által al-

¹⁹⁰ Мосер, Міхаель – Портнов, Андрій: За теперішніх обставин офіційна одномовність, як не парадоксально, є важливою передумовою для фактичної багатомовності країни. *Historians.in.ua*, 14 June 2012.

¹⁹¹ Мосер, Міхаель – Левкова, Анастасія: Дві державні мови в Україні – це крок не до Швейцарії чи Фінляндії, а до Білорусі. *Портал мовної політики*, December 4, 2016. <http://language-policy.info/2016/04/mihael-mozer-dvi-derzhavni-movy-v-ukrajini-tse-krok-ne-do-shvejtsariji-chy-finlyandiji-a-do-bilorusi/> (2018-09-06)

¹⁹² Mackey, William: *Bilingualism as a World Problem/Le bilingüisme: phénomène mondial* (Montreal: Hervest Hoose, 1967) 11.; Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999) 49.

¹⁹³ Batt, Judy: National identity and regionalism. In: Taras Kuzio (ed.): *Dynamics of Post-Soviet Transformation. Contemporary Ukraine* (New York: M.E. Sharpe, New York, 1998) 57–58.

kalmazott modell ukrainai adaptálása több okból is nehezen képzelhető el. Az ukrán nyelv támogatásának hívei és az intézményes kétnyelvűség pártolói ugyanis gyökeresen ellentétes modelleket tekintenek példaeértékűnek. Másrészt nincs általános konszenzus és könnyen adaptálható minta a nyelvi jogok kodifikálása és a nyelvi helyzet rendezése területén.

Kymlicka a nemzetközi kisebbségi sztenderdek kapcsán megfogalmaz négy, a nyugat-európai demokráciák és a nemzetközi szervezetek körében az 1990-es években a posztszocialista államokra vonatkozóan kialakult előfeltevést: (1) a nyugati demokráciákban léteznek bizonyos közös normák vagy modellek; (2) ezek a nyugati országokban jól működnek; (3) ezek alkalmazhatók Kelet- és Közép-Európára, és ott is jól fognak működni, ha elfogadják őket; (4) a nemzetközi közösségnek szerepe van e normák előmozdításában és bevezetésében. Hangsúlyozza azonban, hogy ezek mindegyike erősen vitatható, már csak azért is, mert maguk a nyugati államok sem egységesek saját kisebbségeik helyzetének kezelésében, és arról is vita folyik, vannak-e egyáltalán kodifikált nemzetközi normák a nyelvi jogok területén.¹⁹⁴ Pavlenko azt írja: „A kezdeti nyugati próbálkozások, hogy megtanítsák az újonnan feltörekvő országoknak, hogy a »jó liberális demokráciák« miként döntenek a nyelvpolitikai dilemmákban, gyorsan ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy a Nyugat nagyon messze van az etnolingvisztikai kérdések »megoldásától«, és hogy valójában nincs a nyelvi jogoknak normatív elmélete»¹⁹⁵ Ukrajnának tehát a saját útját kellene megtalálnia.

Aki nincs velünk, az ellenünk

A többnyelvű országokban az egyes (többségi, illetve kisebbségi) közösségek képviselőinek sokféle, és igen eltérő, az adott közösségek és nyelveik jövőjét meghatározó céljaik lehetnek, s különösen így van ez az olyan, politikával átitatott kérdéskör esetében, mint amilyen például az iskolai oktatás nyelve.¹⁹⁶ „Alapvető érdekellentétről van tehát szó, a nyelvme-

¹⁹⁴ Kymlicka, Will: Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 14, 2015, № 4. 4–5.

¹⁹⁵ Pavlenko: Language rights versus speakers' rights, 2011, i. m., 44.

¹⁹⁶ Skutnabb-Kangas, Tove: *Linguistic Genocide in Education, or Worldwide Diversity and Human Rights?* (Mahwah–New Jersey–London: Lawrence Erlbaum Associates, 1998).

tartás vagy a nyelvcsere dilemmájáról, a kétnyelvűsödés céljának és jellegének teljesen eltérő megítéléséről: úgy tartani meg az anyanyelvet, hogy ahhoz a környezeti nyelvek és más nyelvek megfelelő szintű ismerete társuljon, vagy azért mondani le az anyanyelvről (az anyanyelv elsődlegességéről), hogy sikeresebb legyen az érvényesülés? Emiatt válik az anyanyelvi oktatás az oktatáspolitiká, a nyelvpolitika, a kisebbségpolitika fő kérdésévé, az ezzel kapcsolatos jogok, korlátozások és hátrányos helyzetek pedig a többségi társadalom demokratikus jellegének fokmérőjévé.¹⁹⁷ Így van ez ma Ukrajnában is. A nemzeti érzelmű ukrán értelmiségi elit arra hivatkozva követeli az államnyelv erőteljes és határozott támogatását, illetve az oktatás teljes ukránosítását, hogy a cári Oroszországban és a Szovjetunióban elnyomták az ukrán közösség jogait, és korlátozták az ukrán nyelv használatának lehetőségét, egyebek mellett az oktatásban is, s ennek máig ható következményei vannak. Amint azt a fentiekben láthattuk, mindezt nem minden alap nélkül teszik. Elgondolkodtató azonban, hogy az ukrán értelmiségiek saját jogaik kiterjesztése érdekében mások jogainak visszaszorítását természetesnek és szükségszerűnek tartják. Arról azonban egyetlen szót sem ejtenek, hogy a Szovjetunióhoz tartozó Ukrán SZSZK-ban nemcsak az ukránok, hanem például a bukovinai románok vagy a kárpátaljai magyarok nyelvhasználati jogait is korlátozta a kommunista hatalom. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének igazgatója, Hricenko például egyazon tanulmányon belül ítéli el azt a szovjet oktatáspolitikát, amely orosz tannyelvű iskolába terelte az ukrán anyanyelvű fiatalok millióit, illetve tesz hitet a 2017 szeptemberében elfogadott ukrán oktatási törvény mellett, amely jelentős mértékben visszaszorítja az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásához fűződő jogokat, és sok ezer nem ukrán anyanyelvűt kényszerít arra, hogy az államnyelven végezze iskolai tanulmányait.¹⁹⁸

A hatalom és a többségi nemzet képviselőinek többsége nem nézi jó szemmel, hogy az országban élő egyes kisebbségek megpróbálják védeni eddig kivívott jogukat. A központi sajtóban közvetített propaganda kö-

¹⁹⁷ Bartha Csilla – Péntek János: Bevezetés. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.): *Nyelv és oktatás kisebbségben: Kárpát-medencei körkép* (Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2011) 9.

¹⁹⁸ Гриценко, Павло: Мова як індикатор угорсько-українських відносин сьогодення. *Стратегічні пріоритети*, 46, 2018, № 1. 26–37.

vetkeztében a többségi társadalom jelentős része a kiélezett politikai helyzetben, egy gazdasági válsággal, valamint fegyveres konfliktussal sújtott országban nem azzal foglalkozik, hogy mit tesz vagy nem tesz a politikai elit a helyzet megoldása érdekében, hanem a kisebbségeket és azok bármilyen, a vélt vagy valós egység megbontására alkalmasnak látszó törekvését az állam integritására leselkedő veszélyként érzékeli. Kijev a hivatalos nyelv- és oktatáspolitikával szemben megfogalmazott ellenvéleményt az Ukrajnával szembeni lojalitás hiányának tekinti, külső erők aknamunkájaként jeleníti meg, és azt kommunikálja, hogy éppen ez az oka az agresszív és korlátozó jellegű nyelv- és oktatáspolitikának. Jogász szakértők szerint Ukrajna nyelvpolitikai irányváltásra kényszerült az Oroszország részéről vele szemben kifejtett agresszió (vagyis a Krím megszállása, a kelet-ukrajnai szakadár köztársaságok burkolt katonai és politikai támogatása, valamint a hibrid háború) miatt.¹⁹⁹ Valójában azonban felcserélik az okot és az okozatot. A kisebbségek – köztük a kárpátaljai magyarok – nem az ukrán államiság vagy az ukrán nemzet és nyelv ellen, hanem a jelenlegi kijevi politikai hatalomnak a kisebbségi közösségek hagyományosan meglévő jogait fenyegető lépéseivel szemben fogalmaznak meg kritikát, a demokratikus jogállam kereteit kihasználva.

A Kijev által követett magatartásforma nem kivételes. Cseresnyési szerint: „Az államok a nyelvi asszimilációval való szembeszegülést és a normától való eltérést hagyományosan a hatalommal szembeni lojalitás hiányának tekintik, ezért, ha egy országnak van explicit nyelvpolitikája, akkor az általában agresszív és korlátozó jellegű.”²⁰⁰

A nemzetközi tapasztalatok szerint a politikai és gazdasági válságok sora, a nemzetbiztonsági fenyegetettség, a társadalmi bizonytalanság gyorsan háttérbe szoríthatja az emberi jogokról, a kisebbségek és nyelveik támogatásáról szóló diskurzusokat.²⁰¹ A központi hatalom és a többségi társadalom ilyen helyzetben a kisebbségeket és azok bármilyen, a vélt vagy valós egység megbontására alkalmas szándékát, törekvését az állam integritására leselkedő veszélyként érzékeli, a kisebbségi eliteket pedig ötödik

¹⁹⁹ Markovskiy, Volodymyr – Demkiv, Roman – Shevczenko, Vyacheslav: Ukrajna nyelvpolitikájának alakulása az őshonos népek és nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása területén. *Regio*, 26, 2018, 3. sz. 69–104.

²⁰⁰ Cseresnyési: *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*, 2004, i. m., 151.

²⁰¹ Kymlicka: *Multiculturalism and Minority Rights*, 2015, i. m., 12.

hadoszlopnak tekinti. Válságok idején a többségi nemzetek körében gyakran felerősödik a történelmi tapasztalatokra alapozott ellenségkép a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban. Csehországban a német, Szlovákiában és Romániában a magyar, Bulgáriában a török, Horvátországban a szerb, Észtországban, Lettországban és Litvániában az orosz kisebbség és a vele azonosított nyelv válik gyanússá, fenyegetővé.²⁰² Jó példája mindennek a 2014 utáni Ukrajna is, ahol előbb a narancsos, majd a méltóság forradalma révén hatalomra jutott politikai elit a nemzet egységére és a külső veszélyre hivatkozva tesz lépéseket az ukrán nyelv helyzetének megerősítéséért, a kisebbségi nyelvek – köztük a legnagyobb veszélyforrásnak tartott, az „agresszor nyelvének” tekintett orosz – háttérbe szorításáért. Az orosz nyelv és beszélőinek megbélyegzése a legfelsőbb szinteken is természetes. Ukrajna elnöke például nemrégiben olyan nyelvnek nevezte az orosz, „amelyet a Verhovna Rada hivatalosan olyan állam nyelvévé nyilvánított, amely agressziót alkalmaz Ukrajna ellen”.²⁰³

A 2013-as méltóság forradalma nemcsak különböző szociális és politikai háttérű embereket hozott össze Kijev központi terén. Az európai integrációt támogató emberek sokszínű nyelvi gyakorlatának is kirakata volt ez a forradalom, hiszen együtt vettek részt benne ukránul és oroszul beszélők a két nyelv sztenderd és nem sztenderd változatait használókkal és a kisebbségi nyelvek hordozóival.²⁰⁴ Az ukrán főváros központjában zajló tömegmegmozdulás így 21. századi, sajátosan ukránjai Bábelt eredményezett. Furcsa módon azonban a közösen megélt forradalmi élmény nem legalizálta az orosz nyelvű hazafiakat, hanem még inkább problematizálta a nemzeti identitás és a nyelvi gyakorlatok közötti kapcsolatokat,²⁰⁵ és felerősítette azt a nemzetállami ideológiát, amely közvet-

²⁰² Uo. 21.

²⁰³ Idézi Maksimovtsova, Ksenia: Language Policy in Education in Contemporary Ukraine: A Continuous Discussion of Contested National Identity. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 16, 2017, № 3. 13.

²⁰⁴ Bilaniuk, Laada: Purism and pluralism: Language use trends in popular culture in Ukraine since independence. In: Michael Flier – Andrea Graziosi (eds.): *The battle for Ukrainian: A comparative perspective* (Cambridge: Harvard University Press, 2017) 343–363.

²⁰⁵ Kulyk, Volodymyr: Language and identity in Ukraine after Euromaidan. *Thesis Eleven*, 136, 2016, 1. 90–106.

len kapcsolatot feltételez az ukrán állam iránti lojalitás és az ukrán nyelv (kizárólagos) használata között.²⁰⁶

Shevchuk szerint a *nyelvi skizofrénia* az a jelenség, amikor a gyarmatosító nyelv folyamatosan élőszködik a gyarmatosított nyelven és kultúrán.²⁰⁷ Az Amerikából hazalátogató Shevchuk azt is megkérdőjelezi, hogy az orosz nyelvűek jó hazafiak lehetnének: „A Keleten folyó hibrid háború a kultúra, a civilizáció frontján is kitört. Korábban eléggé világosan látható volt, ki híve és ki ellensége az ukránoknak a nyelv és a kultúra kérdése terén. Most azonban megjelent az »új« patrióták meglepő fogalma, akik szeretik Ukrajnát, de nem szeretik az ukrán nyelvet. Ez a fogalom benem erős kétségeket ébreszt»²⁰⁸

Metaforikus párhuzamot idézve Gileád és Efraim lakosainak a bibliai Bírák Könyvéből (112: 56) ismert véres konfliktusa (lásd: *Sibboleth/Szibboleth*), illetve az ukrainai háború között, Shevchuk egyértelműen foglal állást az ukrán–orosz kétnyelvűség mindenféle megnyilvánulásával szemben: „A nyelvi skizofrénia megfosztja az ukrán nyelv védelmező szerepét azokban az egzisztenciális helyzetekben, amikor az életed veszélyben van, és a nyelved alapján meg tudod különböztetni a sajátokat az ellenségtől»²⁰⁹

Maszenko is gyanakodva méregeti az ukrainai társadalom oroszul beszélő részét: „Oroszország számára az Ukrajnával folytatott nyelvi és kulturális háborúban aratott győzelem előfeltétele volt a jelenlegi fegyveres beavatkozásnak, valamint a Krím és Donbász egy része megszállásának. S a szovjet birodalom újjáélesztésére vonatkozó terveiben a Kreml számít Ukrajna népességének azon részére, melyet az ukrán tömegtájékoztatói eszközök fölötti kontroll révén sikerült »kikristályosítania«»²¹⁰

²⁰⁶ Tovares: Negotiating „thick” identities through „light” practices, 2019, i. m., 4–5.

²⁰⁷ Шевчук, Юрій – Палажій, Галина: Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації. *Портал мовної політики*, September 19, 2015. <http://language-policy.info/2015/09/yurij-shevchuk-movna-shyzofreniya-nova-potuzhna-forma-rusyifikatsiji/#more-1780> (2018-09-12)

²⁰⁸ Шевчук, Юрій – Власик, Ганна: Двомовність як хвороба. Професор Колумбійського університету називає українську мовну ситуацію «мовною шизофренією». *Портал мовної політики*, July 5, 2015. <http://language-policy.info/2015/07/dvomovnist-yak-hvoroba-profesor-kolumbijskoho-universytetu-nazyvaje-ukrajinsku-movnu-sytuatsiyu-movnoyu-shyzofrenijeyu/> (2018-09-12)

²⁰⁹ Шевчук – Палажій: Мовна шизофренія, 2015, i. m.

²¹⁰ Масенко, Лариса: Мовознавча солідарність по-українськи. *Портал мовної полі-*

Sokan az orosz anyanyelvűek által a fronton Ukrajnáért hullatott vérérdőzetet is kevésnek tartják. Az egyik nyelvpolitikai portálon nyilvánosságra hozott Tweet-bejegyzés szerzője a szeparatisták ellen harcoló orosz ajkúak kapcsán kifejti: „Valamiképp rá kellene vezetni őket arra a meggyőződésre, hogy az ő moszkvai nyelvük nem egy ideál, hanem sokkal inkább személyes bűnük Ukrajna ellen; azon Ukrajnával szemben, amelyért, szó szerint, véruket ontják”.²¹¹ A bejegyzés szerzője szerint az orosz anyanyelvű ukránokat meg kellene győzni arról is, hogy az orosz nyelvű Ukrajna nem érdemel vérérdőzetet. Majd felteszi a kérdést: [az oroszul beszélő ukránok] „mikor hagyják már el végre mindörökre a csupán második generáció óta anyanyelvükké vált moszkvai orosz beszédet? Ez lesz eredendő bűnük megváltása, ami drágább Ukrajna számára, mint a kiontott vérük.”

Civil mozgalmak is rendre az ukránosítást kérik számon a politikai elit tagjain. A 2015. november 9-ére (az ukrán nyelv és írásbeliség napjára) az elnöki hivatal elé hirdetett megmozdulás egyik fő követelése az ukrán nyelv különleges státuszának biztosítása, jelszava pedig ez volt: „Ukránosítás – ellenállás a megszállással szemben”.²¹² November 9. apropóján egy másfél perces videóban a kelet-ukrajnai harcokban részt vett önkéntes egyenruhások mondták el gondolataikat az ukrán nyelvpolitikáról.²¹³ A rövidfilm szereplőinek szavai jelzik, hogyan látja az ukrán nemzeti oldal az ukrán és az orosz nyelv szerepét, a nyelvpolitika céljait és feladatait a háborús időkben. Az első megszólaló elmondta: „Orosz nyelvű családban nőttem fel. A Majdan után váltottam az ukrán nyelv használatára, mert rájöttem: ha ukránul beszélünk, ez a legjobb ellenállás az orosz agresszióval szemben”. A következő szereplő a Nemzeti Gárda egyenruhájában fejtette ki véleményét. Szerinte mindaddig, amíg egy nyelven beszélünk az ellenséggel, ők „azt gondolják, egyformák vagyunk, és katonákat

мики, September 24, 2015. <http://language-policy.info/2015/09/larysa-Maszenko-movoznavcha-solidarnist-po-ukrajinsky/#more-1821> (2018-09-12)

²¹¹ Мацюк, Ромко: Гріх. Портал мовної політики, 12 November, 2015. <http://language-policy.info/2015/11/roman-matsyuk-hrih/> (2018-09-12)

²¹² Що можна зробити у День української писемності та мови. <http://language-policy.info/2015/11/scho-mozhna-zrobyty-u-den-ukrajinskoji-pysemnosti-ta-movy/> (2018-11-08)

²¹³ Військові та волонтери закликають спілкуватися українською. <http://language-policy.info/2015/11/vijskovi-ta-volontery-zaklykayut-spilkuvatysya-ukrajinskoyu-video/> (2018-11-10)

hoznak újra és újra, hogy »felszabadítsanak« bennünket, és magukhoz csatoljanak». A szintén egyenruhában a kamera elé állt soron következő önkéntes meglátása szerint „ellenségeink [...] nyíltan hangoztatják, hogy ahol jelen van az orosz nyelv, ott jelen van az orosz érdek”. A megszólaló szerint „helyállhatunk az első vonalban, de elveszithetünk egy másik háborút: a harcot a nyelvünkért, az ukránságunkért”. Végül így foglalják össze az üzenet lényegét: „Ha nem akarsz, hogy az orosz katonák eljöjjenek, és »felszabadítsanak« téged és szeretteidet, használd ellenük a leghatalmasabb fegyvert: beszélj ukránul! Váltás ukránra! Követelj a hatalomtól határozott támogatást az ukrán nyelvnek! Emlékezz: az ukrán nyelv a békenk záloga, az ukrán nyelv a mi biztonságunk!”

Az ország területén élő kisebbségek – annak ellenére, hogy az adott állam állampolgárai – így válnak a hatalmi elit által generált és irányított diskurzusban külső hatalmak ügynökeivé, kiszolgálóivá, hazaárulóvá, nyelvük pedig negatív bélyeggé, amely alapján könnyen célponttá lehetnek.²¹⁴ Ha felemelik szavukat érdekeik védelmében, akkor az ukrán nyelv és nemzet elkötelezett hívei azonnal figyelmeztetnek: „Ha azt halljuk, »tiltás«, »erőszakos ukránosítás«, az azt jelenti, hogy bizonyos fokig elfogult személy beszél, akinek fenntartásai és ellentétes ideológiai attitűdjei vannak az ukrán államépítés programjával szemben.”²¹⁵

Érdekes és figyelemre méltó az is, hogy az ukrainai városok nyelvi tájképében az orosz kiírásokat az ukrán nyelvű feliratok mellett fokozatosan együtt felváltó angol nyelvű táblák, reklámok, közterületi feliratok kapcsán egyetlen elemző sem figyelte fel arra a jelenségre, hogy miközben az ukrainai nemzetépítés egyik kiemelt projektje a minél erősebb pozíciók kivívása az ukrán nyelv számára, s ennek fontos terepe a nyilvános tér ukránosítása, az ukrán hatóságokat és a közvéleményt (egyelőre?) nem aggasztja az angol egyre erősebb térhódítása Ukrajnában. Ebből is látszik, hogy a nemzetépítési folyamatban az orosz nyelvvel és kultúrával, illetve a szomszédos Oroszországgal szemben folyik az ukrán identitás meghatározása és megerősítése. Ebben a folyamatban az angol nem a veszélyeztetett ukrán nyelvet fenyegető globális világnyelvként, hanem

²¹⁴ Öllős László: *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* (Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004) 31–37.

²¹⁵ «Двомовність для України – це поцілунок смерті», i. m.

a nyugati integráció és a szovjet világból való kiszakadás egyik szimbólumaként jelenik meg.

Vezető ukrán nyelvészek (például Shevchuk, Maszenko és mások) a 2013–2014-es forradalmi hatalomátrendeződés után nem csupán az „egy állam – egy nyelv” homogenista ideológiáját tűzték zászlajukra, hanem a sztenderdista ideológia alapján az ukrán nyelven belüli változathatóságot (azon belül is elsősorban az orosz–ukrán kétnyelvűség hatásait) is elítélik, és a nyelvtisztaság purista mozgalmanak élére álltak.²¹⁶ Ebben az ukrán egynyelvűségért folytatott küzdelemben azonban az a kognitív disszonancia sem zavarja az elkötelezett értelmiségieket, hogy az államnyelv uralmáért indított mozgalom összekapcsolódik Ukrajnának a soknyelvű, a nemzeti szuverenitás bizonyos fokú feladását megkövetelő Európai Unióba történő integrációs törekvésekkel.

Összegzés

A nyelvpolitika „egy személy vagy valamely csoport kifejezett és nyilvánvaló erőfeszítése [...] a résztvevők [nyelvi] gyakorlatának vagy meggyőződésének módosítására”.²¹⁷ Az ukrainai nyelvpolitika egyik fő célja az 1991-es függetlenné válás óta az, hogy átalakítsa az ország lakosságának nyelvi gyakorlatát: a cél az, hogy az ukrán–orosz kétnyelvűséget fokozatosan ukrán egynyelvűséggé változtassa.

Brubaker és munkatársai szerint ez a fajta politika „egyenesen következik abból a nacionalista alapállásból, amelyet a domináns »államalkotó« nemzetekkel azonosuló egyének széles körben vallanak, nevezetesen hogy a nemzetállam lényegénél fogva egy adott nemzeté és azért a nemzetért van”.²¹⁸ A domináns csoport tagjai számára azért is természetesnek tűnhet ez a fajta szemlélet, mert országuk neve rendszerint magában foglalja a többségi etnikum nevét, és ez mintegy implikálja számukra, hogy ez a nemzet az államiság birtokosa, ők vannak otthon. Innen csupán egy lépés az a szemlélet, mely szerint saját államukban csak a domi-

²¹⁶ Lásd Tovares: *Negotiating „thick” identities through „light” practices*, 2019, i. m., 5.

²¹⁷ Spolsky, Bernard: *Language Management* (New York: Cambridge University Press, 2009) 4.

²¹⁸ Brubaker, Rogers – Fleischmidt Margit – Fox, John – Grancea, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban* (Budapest: L'Harmattan, 2011) 261.

náns csoport nyelve lehet az egyetlen államnyelv, hivatalos nyelv. Így válik a nyelv a kommunikáció és az identitásjelzés eszközéből politikai és nemzeti szimbólummá. „Ez az elgondolás – ami olyan magától értetődőnek tűnik, hogy nem is igényel különösebb átgondolást vagy indoklást – a hétköznapi nyelvi ideológia egyik központi eleme.”²¹⁹

Ez az ideológiai alap a 20. és 21. század fordulóján is jogi megerősítést nyerhet. Ukrajna Alkotmánybíróságának egy 1999. december 14-én kiadott állásfoglalása például a következőket állapítja meg: „Ukrajna Alkotmánya az ukrán nyelvet ruházza fel az államnyelv státuszával (10. cikkely első rész). Ez teljességgel megfelel az ukrán nemzet államszervező szerepének, melyet Ukrajna Alkotmányának preambuluma fogalmaz meg; megfelel azon nemzet szerepének, amely történelmileg él Ukrajna területén, lakosságának abszolút többségét alkotja, és amely az állam hivatalos elnevezését adja.”²²⁰

A 2006-ban Kijevben kidolgozott és az állam elnöke által jóváhagyott nyelvpolitikai koncepció hasonló szellemben fogant: „Ukrajnában a nyelvpolitika prioritása az ukrán nyelvnek mint azon ukrán nemzet identitása meghatározó tényezőjének és legfőbb jegyének a megszilárdítása és fejlesztése, amely történetileg él Ukrajna területén, lakosságának abszolút többségét alkotja, az állam hivatalos elnevezését adja, és az ukrán államiság alapvető rendszeralkotó összetevője.”²²¹

Az ukrán parlamentben regisztrált nyelvtörvénytervezetekben is találhatunk hasonló, az ukrán nyelvnek szimbolikus, szakrális szerepet tulajdonító törvényi kezdeményezést. A 2017. január 19-én 5669. számmal benyújtott tervezet 1. cikkelye például a következőképpen fogalmaz: „1. Az ukrán nyelv meghatározó tényezője és legfőbb jele az ukrán nemzet identitásának, amely történelmileg, évszázadok óta él Ukrajnában, Ukrajna lakosságának abszolút többségét adja, hivatalos nevet adott az ál-

²¹⁹ Уо.

²²⁰ Рішення Конституційного Суду України У справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14.12.1999 року № 10-рп/99. <http://www.ccu.gov.ua/docs/406> (2019-01-05)

²²¹ *Концепція державної мовної політики в Україні* (Київ: Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2006).

lamnak, és rendszeralkotó összetevője az ukrán államiságnak. 2. Az ukrán nyelv állami (hivatalos) státuszának forrása az ukrán nemzet önrendelkezése. 3. Az ukrán nyelv szerves része Ukrajna mint egységes állam alkotmányos alapjainak. [...] Az ukrán nyelvvel szembeni nyilvános megálló vagy tiszteletlen magatartás az Ukrajna állami szimbólumainak meggyalázásával azonos mértékben megengedhetetlen.”²²²

A nyelvpolitika, a nyelvhasználat jogi szabályozása így kap szerepet a nyelvi ideológiák megerősítésében és újratermelésében.²²³

Spolsky szerint a többnyelvű szituációkban három feltétel befolyásolja a nyelvek közötti választást: (1) a beszélő nyelvtudása (egy nyelv ismeretének hiánya általában megakadályozza, hogy ezt a nyelvet válassza valaki kommunikációs eszközül); (2) a vágy, hogy a beszélő az erősebb (jobban ismert) nyelvét válassza; (3) a szándék, hogy a beszélő a választása révén élvezhesse azt az előnyt, amit a hallgatóság nyelvi igényeihez igazodásával ér el.²²⁴ Amint a fenti elemzésben láthattuk, Ukrajnában a népesség nagy része beszéli mind az ukrán, mind pedig az orosz nyelvet. Ezért a legtöbb hétköznapi helyzetben az emberek többsége azt a nyelvet használhatja, amely a dominánsabb nyelve, legyen ez akár az ukrán, akár az orosz. A kutatási adatok azt mutatják, hogy az állampolgárok élnek is ezzel a lehetőséggel, ezért az ukrán és az orosz nyelv előfordulási gyakorisága egyaránt magas. A Spolsky által említett első és második szempont alapján tehát Ukrajna kétnyelvűsége akár hosszú távon is stabil maradhat. A nyelv választást befolyásoló harmadik tényező (amely a nyelvek hasznosságától, kommunikációs értékétől és presztízisétől függ) gyökeres átalakulásához az ukrán függetlenség eddigi negyedszázada nem volt elegendő. Az orosz továbbra is hasznos, nagy kommunikációs értékkel és magas presztízzsel bíró nyelv, ezért máig sokan ezt preferálják az ukránnal szemben vagy az államnyelv mellett. Annak ellenére, hogy a hivatalos nyelvpolitikai kodifikáció terén történt elmozdulás az ukrán nyelv presztízisének és státuszának megerősítésére, ez nem hozta meg a nyelvi helyzet totális átrendeződését. S bár Shohamy szerint a nyelvtörvények „a de-

²²² Проект Закону «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» № 5669 (2018). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952 (2018-12-12)

²²³ Määttä, Simo K.: The European Charter for Regional or Minority Languages, French Language Laws, and National Identity. *Language Policy*, 4, 2005. 167–168.

²²⁴ Spolsky, Bernard: *Language Policy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004) 43.

mokratikus államokban használt leghatékonyabb eszközök,²²⁵ a 2012-es nyelvtörvény hiába kodifikálta a hivatali kétnyelvűséget regionális szinten, a nyelvi helyzetbe kódolt konfliktus továbbra is fennmaradt. A nyelvi helyzet bizonytalanságát csak növeli, hogy 2018. február 23-án Ukrajna Alkotmánybírósága – egy 2014-ben, tehát négy évvel ezelőtt benyújtott beadvány alapján – procedurális (és nem tartalmi) okok miatt határozatával hatályon kívül helyezte a 2012-es nyelvtörvényt.²²⁶ 2019 januárjában tehát sem az 1989-es, sem a 2012-es nyelvtörvény nem hatályos már az országban, így a nyelvi jogok területén jogbizonytalanság uralkodik.

Összefoglaló kötetében Shohamy úgy érvel, hogy a nyelvpolitika az egyének és csoportok nyelvi ideológiáin alapul, akik/amelyek általában politikai, társadalmi és gazdasági célokkal rendelkeznek.²²⁷ Pavlenko viszont megállapítja, hogy a posztszovjet térségben a nyelvpolitika a (változó) domináns etnikai és politikai csoportok érdekeit szolgálja.²²⁸ Pavlenko úgy látja, hogy a nyelvi helyzet a posztszovjet térségben (többek között Ukrajnában) a Szovjetunió összeomlása óta tipikus posztkolonialis nyelvi rezsim.²²⁹ Blommaert és Verschueren az újonnan függetlenné vált nemzetek (mint például a moldávok, kazahok vagy szlovákok) nyelvpolitikai radikalizmusát az általuk elszenvedett hosszú elnyomással magyarázza.²³⁰ Ez az ukrán nemzetre is érvényes megállapításnak tűnik. Az ukrán politikai elit nem lát értéket és kiaknázzható erőforrást az egész országban széles körben elterjedt ukrán–orosz kétnyelvűségben. A történelmi múlt eseményeiből azt a következtetést vonják le, hogy az orosz nyelv és a kisebbségek nyelvei veszélyt jelentenek az ország biztonságára. A jelenlegi súlyos krízis körülményei között azonban ez a politika nem szolgálja sem a társadalmi konszolidációt, sem a megbékélést, és nem visz közelebb a krí-

²²⁵ Shohamy, Elana: *Language policy: Hidden agendas and new approaches* (London: Routledge, 2006) 60.

²²⁶ Рішення Конституційного Суду України У справі за Конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо невідповідності Конституції України (неконституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28.02.2018 р. № 2-п/2018. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18> (2019-01-05)

²²⁷ Shohamy: *Language policy*, 2006, i. m.

²²⁸ Pavlenko: *Multilingualism in Post-Soviet Countries*, 2008, 300.

²²⁹ Uo.; Pavlenko: *Language rights versus speakers' rights*, 2011, i. m.

²³⁰ Blommaert, Jan – Verschueren, Jef: *The role of language in European nationalist ideologies. Pragmatics*, 2, 1992, № 3. 373.

zis megoldásához. Kijev láthatóan nem hisz abban, hogy „A nyelvi jogok biztosítása hozzájárulhat az egyes közösségek boldogulásához, megsértésük viszont konfliktusokhoz vezethet. A jogegyenlőség nyelvi téren csak a másság jogának elismerésével valósítható meg”.²³¹

Attól függően, milyen nyelvi ideológiák felől közelítünk, az összetett ukrainai nyelvi helyzet megítélése különböző lehet. Az egyik oldalról úgy tűnhet, hogy az ukrainai kisebbségek (élükön az oroszokkal) a „modern” és „liberális” nyelvi ideológiákért küzdenek: a nyelvi pluralizmusért, az etnikai és nyelvi diverzitás fenntartásáért, a kisebbségek jogaiért; ebből a szemszögből az ukránok viszont „elavult”, „nacionalista” ideológiákat képviselnek, hiszen homogén nemzetállamot építenek, ukrán egynyelvűségre törekcszenek, akik megfosztják a kisebbségeket nyelvi jogaiktól. Másik nézőpontból viszont úgy is értékelhető az ukrainai helyzet, hogy az oroszok mindent megtesznek a szovjet korszakból fennmaradt privilegiált helyzetük, társadalmi és nyelvi dominanciájuk fenntartásáért, a szovjet rendszerből átörökített aszimmetrikus kétnyelvűség bebetonozásáért; innen nézve viszont az ukránok szabadulni szeretnének a posztkolonális ballasztoktól, melyek sorában az évszázadokon át erőltetett orosz nyelv az egyik fő szimbólum, és valóban független államot, modern és szabad politikai nemzetet építenek, ahol az egykori birodalmi *lingua franca*, az orosz helyett az ukrán nyelvnek van központi szerepe.

Ám – újabb perspektívából – úgy is értékelhetjük a jelenlegi helyzetet, hogy a már több mint 25 éve független Ukrajnában az (elsősorban orosz ajkú) posztszovjet elit máig harcot folytat a (részben ukrán nyelvű) nemzetiesítő elittel, s a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális erőforrásokért vívott küzdelemben a nyelv a táborok mozgósítását szolgáló fontos szimbólum.

Tollefson értelmezésében a nyelvpolitika egy mechanizmus, amely úgy helyezi társadalmi struktúrába a nyelvet, hogy az adott társadalomban a nyelv révén válik meghatározottá, ki fér hozzá a politikai hatalomhoz és a gazdasági erőforrásokhoz.²³² A független Ukrajna példája annak, hogy a nyelvpolitika – szemben az optimisztikus definíciókkal, melyek szerint

²³¹ Kontra Miklós: Nyelvi jogok. In: Kiefer Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006) 1024.

²³² Tollefson, James W.: *Planning Lanuage, Planning Inequality. Language Policy in the Community* (London–New York: Longman, 1991).

célja a társadalmi és gazdasági fejlődés elősegítése,²³³ a konfliktusok feloldása²³⁴ – gyakran hatékony eszköz a hatalom megszerzéséhez, illetve megtartásának megideologizálásához,²³⁵ akár konfliktusok gerjesztése árán is. Ukrajnában is pontosan ez a helyzet: a nyelvi kérdés manipulálása (amit a nyelvpolitika mázába csomagolnak) a hatalom megszerzésének és megtartásának fontos eszköze. Emellett a Szovjetunió által etnolingvisztikai alapon összegyűjtött területeken függetlenné vált ország egynyelvű nemzetállammá formálása ugyan fontos, de csak másodlagos cél.

²³³ Lásd pl. Grin, François: *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003) 30.

²³⁴ Pl. Turi, Joseph G.: Typology of language legislation. In: T. Skutnabb-Kangas – R. Phillipson (eds.): *Linguistic human rights: Overcoming linguistic discrimination* (Berlin: Mouton, 1994) 111–119.

²³⁵ Tollefson, James W.: Historical-Structural Analysis. In: Francis M. Hult – David Cassels Johnson (eds.): *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide* (Malden (MA): Wiley Blackwell, 2015) 140–141.

Megjelent a Pesti Kalligram Kft., Budapest kiadásában 2019-ben.
Első kiadás. Oldalszám 296. Felelős kiadó: Mészáros Sándor.

A borítót Hrapka Tibor tervezte.

Grafikai elrendezés és nyomdai előkészítés: Hrapka Tibor.

Nyomta a Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen.

Felelős vezető ifj. Kapusi József.

kalligram.libricsoport.hu

» MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont «

» KALLIGRAM «

Cserniczkó István

Deák András

Dobos Balázs

Erőss Ágnes

Fedinec Csilla

Gálik Zoltán

Jeszenszky Géza

Karácsonyi Dávid

Kasianov Georgii

Kovály Katalin

Magyarics Tamás

Mitrovits Miklós

Moser Michael

Pidhrusniy Hrihoriy

Tátrai Patrik

kalligram.libricsoport.hu

1991. augusztus 1-jén, három héttel azelőtt, hogy Ukrajna kinyilvánította függetlenségét, George H. W. Bush amerikai elnök elhíresült beszédet mondott a kijevi törvényhozásban, amit William Safire, a The New York Times publicistája „kijevi csirke” beszédnek nevezett el. A reálpolitika azt diktálta, hogy Mihail Gorbacsov szovjet elnök hatalma fennmaradjon, másrészt bizonyítani kellett az elkötelezettséget a demokrácia, a szabad piacgazdaság, a parlamentarizmus, az emberi és a polgári jogok érvényesítése mellett. A kötetben helyet kapó tanulmányok azt mutatják be, hogy ebből az ellentmondásos helyzetből kiemelkedő ország milyen utat járt be politikai, gazdasági téren, milyen irányba mutatnak a demográfiai tendenciák, hová vezettek a nemzetépítési kísérletek, hogyan alakult a viszony a szomszédokkal, milyen geopolitikai tényezők befolyásolják mind a mai napig az ország Kelet- és Nyugat-Európa közötti pozicionálását.

kalligram.libricsoport.hu 3500 Ft

facebook/KalligramKiado